

Komparativna analiza sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj i Sloveniji

Jurišić, Lana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:397224>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-10**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)



SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Lana Jurišić

KOMPARATIVNA ANALIZA SVEUČILIŠTA ZA TREĆU ŽIVOTNU DOB U
HRVATSKOJ I SLOVENIJI
DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2019

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Lana Jurišić

KOMPARATIVNA ANALIZA SVEUČILIŠTA ZA TREĆU ŽIVOTNU DOB U
HRVATSKOJ I SLOVENIJI

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

prof. dr. sc. Anita Zovko

Rijeka, 2019

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF EDUCATION

Lana Jurišić

UNIVERSITIES OF THE THIRD AGE IN CROATIA AND SLOVENIA – A
COMPARATIVE ANALYSIS

MASTER THESIS

Mentor:

professor Anita Zovko, PhD

Rijeka, 2019

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad pod naslovom: Komparativna analiza Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj i Sloveniji te da sam njegoa autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedene u popisu literature.

Ime i prezime studentice: Lana Jurišić

Datum: 11. veljače 2019.

Vlastoručni potpis: _____

Sažetak

U diplomskom radu predstavljeni su izazovi s kojima se suočava današnje društvo – društvo koje stari. Prikazano je starenje europskog, hrvatskog i slovenskog stanovništva te prognoze za budućnost u kojoj će starije osobe najvjerojatnije činiti sve veći udio ukupnog stanovništva. Predstavljene su, također, promjene s kojima se susreću starije osobe prilikom napuštanja sustava rada, odnosno odlaskom u mirovinu. U središtu razmatranja ovog diplomskog rada obrazovanje je starijih osoba. Opisan je razvoj jednog od modela obrazovanja starijih osoba - Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj i Sloveniji, uključenost u programe sveučilišta, struktura polaznika, ponuđeni obrazovni programi, organizacijska struktura sveučilišta te ciljevi i djelatnosti koje Sveučilišta za treću životnu dob provode. Provedena je komparativna analiza Sveučilišta za treću životnu dob u spomenutim zemljama u kojoj su istaknute sličnosti i razlike u programima, načinu vođenja i financiranja te strukturi polaznika.

Ključne riječi: *treća životna dob, obrazovanje starijih osoba, sveučilište za treću životnu dob, Hrvatska, Slovenija*

Summary

This paper presents challenges faced by modern society - especially population ageing. Ageing of European, Croatian and Slovenian population is presented, along with predictions for future in which older people will most likely make an increasing share of the world's total population. After the retirement older people are faced with many changes on their personal and professional level. The aim of this paper is to describe the importance of lifelong learning and education, and most of all the concept of University of third age. The paper presents creation of University of third age and comparative analysis of such model of adult education in Croatia and Slovenia. Comparative analysis compares similarities and differences of Universities of third age in these countries as follows: participation in Universities' courses, participant structure, offered courses, Universities' organizational structure, activities and main goals provided by Universities of third age.

Key words: third age, adult education, University of third age, Croatia, Slovenia

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Starost, starenje i treća životna dob	2
2.1. Starost, starenje i starije osobe.....	2
2.2. Treća životna dob	4
2.3. Društvene uloge u trećoj životnoj dobi.....	6
3. Učenje i obrazovanje osoba treće životne dobi	9
3.1. Razvoj obrazovanja osoba treće životne dobi	9
3.2. Važnost obrazovanja za osobe treće životne dobi	10
3.3. Uključenost osoba treće životne dobi u cjeloživotno obrazovanje.....	12
3.4. Formalno i neformalno obrazovanje osoba treće životne dobi.....	16
4. Sveučilište za treću životnu dob	18
4.1. Nastanak i razvoj Sveučilišta za treću životnu dob	18
4.2. Misija i ciljevi Sveučilišta za treću životnu dob	21
5. Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj	22
5.1. Razvoj Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj	22
5.2. Polaznici Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj.....	25
5.3. Realizatori programa Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj.....	28
5.4. Sveučilište za treću životnu dob Zagreb	30
5.5. Sveučilište za treću životnu dob Rijeka.....	32
6. Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji	34
6.1. Razvoj Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji	34
6.2. Ciljevi Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji	37
6.3. Djelatnost Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji	38
7. Komparativna analiza Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj i Sloveniji	45
8. Zaključak	49
Popis tablica i slika	51
Literatura	52

1. Uvod

Starenje stanovništva, jedan je od najznačajnijih procesa koji obilježava svjetsko stanovništvo, a pogotovo stanovništvo razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Demografske promjene, kao na primjer opadanje ukupnog broja stanovnika, sve manja raspoloživa radna snaga, migracije te, u konačnici, starenje stanovništva ukazuju na činjenicu da je nužno suočiti se s izazovima koje te promjene postavljaju pred nas.

Današnji se svijet nalazi na prekretnici iz industrijskog društva u informacijsko društvo i društvo znanja u kojem je način proizvodnje i potrošnje drugačiji, u kojem su zbog novih tehnologija i globalizacije promjene brže i brojnije. Postavlja se pitanje kako im se prilagoditi? Odgovor je u znanju – društva koja budu imala znanja, preživjet će dok će ona s malo znanja ostati u podređenom položaju. Društvo znanja može se odrediti kao ono u kojemu su ljudska znanja, kompetencije i sposobnosti najvažniji razvojni resurs i pokretač gospodarskih i društvenih promjena (Barić, Jeleč Raguž, 2010). Europa se mora suočiti s činjenicom da starije osobe trebaju nova znanja te da obrazovanje starijih osoba postaje društveno pitanje, pitanje kvalitete njezinog preživljavanja i njezine konkurentnosti.

U radu će biti opisane promjene s kojima se suočavaju starije osobe kroz proces starenja te predrasude koje su još uvijek ukorijenjene u društvu prema njima. Veliki broj starijih osoba nakon umirovljenja, ukoliko im se za to pruži mogućnost, sudjeluje u ekonomskom, političkom, kulturnom i društvenom životu. Mijenjanju stavova prema starijim osobama i starosti općenito može doprinijeti i obrazovanje. Istovremeno, upravo je obrazovanje ono što starijim osobama može pomoći u očuvanju aktivne uloge u društvu. Potrebu za obrazovanjem u trećoj životnoj dobi potvrđuje i koncept cjeloživotnog učenja po kojem ljudi uče od rođenja pa sve do smrti. Iako obrazovanje osoba treće životne dobi nije nova pojava, tek mu se u zadnjim desetljećima pruža zaslužena pažnja, kao na primjer osnivanjem sve brojnijih Sveučilišta za treću životnu dob – modela cjeloživotnog obrazovanja namijenjenog osobama treće životne dobi.

Sveučilišta za treću životnu dob specijalizirane su institucije za obrazovanje starijih osoba, čija je osnovna svrha istraživanje i proučavanje fenomena starenja i obrazovanja u tom razdoblju. Iako ne predstavlja jedinu mogućnost za obrazovanje starijih osoba, Špan (2000) ističe, kako je formiranjem sveučilišta za treću životnu dob ostvarena najkonzistentnija koncepcija obrazovanja treće generacije. U radu će biti predstavljen model obrazovanja odraslih, kakvog pruža Sveučilište za treću životnu dob, njegove karakteristike, specifičnosti,

struktura polaznika, obrazovni programi i sl. Svrha rada prikaz je razvoja i djelovanja Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj i Sloveniji te njihova komparativna analiza u kojoj će se uspoređivati sličnosti i razlike navedenih sveučilišta.

2. Starost, starenje i treća životna dob

2.1. Starost, starenje i starije osobe

Starenje stanovništva dugoročan je trend koji je započeo u Europi prije nekoliko desetljeća. O starenju stanovništva govorimo, kada u društvu raste broj starijih osoba. Riječ je o jednoj od najvažnijih društvenih pojava kraja prošloga stoljeća koja se nastavlja i danas. Trend starenja stanovništva vidljiv je u promjenama dobne strukture stanovništva i odražava se u rastućem udjelu starijih osoba zajedno s padom udjela radno sposobnih osoba u ukupnom stanovništvu (Eurostat...2018).

Prema podacima Eurostata, udio starijih osoba konstantno se povećava, a prema posljednjim podacima iz 2017. godine starije osobe (65 ili više godina) činile su 19,4 % stanovništva, što je za 0,2 postotna boda više nego prethodne godine te za 2,4 postotna boda više nego prije 10 godina. Nadalje, očekuje se da će u razdoblju od 2017. do 2080. udio radno sposobnog stanovništva stalno opadati sve do 2050., kad se očekuje djelomična stabilizacija, dok će starije osobe vjerojatno činiti sve veći udio ukupnog stanovništva: osobe u dobi od 65 ili više godina u 2080. činit će 29,1 % stanovništva u EU-28, u odnosu na 19,4 % u 2017. godini (Eurostat...2018).

U priopćenju Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske iz rujna 2018. stoji kako se u 2017. nastavilo kontinuirano starenje stanovništva te kako je prosječna starost ukupnog stanovništva Republike Hrvatske iznosila 43,1 godinu (muškarci 41,3, žene 44,8), što ga svrstava među najstarije nacije Europe.

U krug zemalja s tipom demografska starost, Hrvatska je ušla već 1971., a 2001. i 2011. prema tipu dobnoga sastava postala je zemlja duboke starosti. Porast broja i udjela starog stanovništva utječe na blagi porast mortaliteta (sve su brojniji naraštaji s većim rizikom smrti), ali i na naglašeno visok porast potrebnih financijskih i drugih sredstava za mirovinsko, zdravstveno i socijalno zbrinjavanje starih osoba, što nedvojbeno predstavlja dodatno opterećenje za ionako poremećene i posrnule gospodarske tokove u zemlji (Peračković i Pokos, 2015 prema Živić, Pokos i Turk, 2005).

Iako postoji niz definicija o pojmu starosti, osnovni im je smisao da je riječ o *procesu*, odnosno o degenerativnim procesima koji postupno zahvaćaju organizam čovjeka, mijenjaju ga i dovode u stanje koje se naziva *starost* (Špan, 1994). Starenje se često poistovjećuje s kronološkom dobi, što nije sasvim opravdano jer postoje velike razlike među ljudima, a i kod iste osobe, s obzirom na različite aspekte starenja. Vrijeme početka starenja nije moguće precizno odrediti; osim toga, biološko, psihološko i socijalno starenje ne moraju početi u istoj vremenskoj točki (Galić i Tomasović Mrčela, 2013). Kroz proces starenja dolazi do gubitka ili slabljenja nekih sposobnosti, ali i do razvitka sasvim novih sposobnosti. Špan (1994) navodi neke od njih: sklapanje kompromisa između očekivanog i postignutog, sposobnost ponovnog vrednovanja ranijih doživljaja i iskustva te sposobnost zrelijeg suočavanja s aktualnim životnim zadacima, koja se razvija iz dugogodišnjeg životnog iskustva.

Prema Despot-Lučanin (2003), starost je posljednje razvojno razdoblje u životnom vijeku koje se može definirati prema kronološkoj dobi, socijalnim ulogama ili prema funkcionalnom statusu. Pojam starosti povezuje se s vremenom odlaska u mirovinu, što je u nas, a i u većini zemalja, 60 ili 65 godina (Špan, 1994). Ona se često promatra kao jedan stadij života, a sve osobe definirane „starima“ promatraju se s istom mješavinom strahopoštovanja i sažaljenja. Kako se ljudi razlikuju u svakom stadiju života, isti je slučaj i u starosti. Prema Warner Schaie i Willis (2001), nijedan stadij životnoga vijeka nije manje primjeren svima onima koji se u njemu nalaze kao što je slučaj u starosti. Naime, ljudi stariji od 65 mogu se podijeliti u barem tri stadija: *mladi-stari* (65 do 75 ili 80), *stari-stari* (75 ili 80 do oko 90) i *vrlo stari* ili *najstariji stari* (oni stariji od 85 ili 90). Autori ističu kako je usporediti nekoga kome je 95 godina s nekim kome je 65, slično uspoređivanju ljudi koji se međusobno razlikuju za 30 godina starosti u drugim točkama životnog vijeka: 5-godišnjaka s 35-godišnjakom ili 20-godišnjaka s 50-godišnjakom. Nadalje, autori tvrde kako su u nekim varijablama umnih i tjelesnih sposobnosti *mladi-stari* sličniji srednjovječnima nego *starim-starima*.

Široko prihvaćena vjerovanja o starijim osobama nisu nužno netočna, ali su često iskrivljena i opasna do te mjere da ona diktiraju socijalnu politiku ili međuljudske odnose. Uobičajena vjerovanja o procesu starenja rezultiraju negativnim stereotipima – pojednostavljenim i pristranim nazorima o starim ljudima. „Tipična“ stara osoba često se smatra nezainteresiranom za učenje nečega novoga ili na putu da postane senilnom, konzervativnom i krutom. (Schaie i Willis, 2001) Brojna istraživanja ipak pokazuju da starije osobe mogu učiti, da je njihovo pamćenje bolje očuvano no što se mislilo, a njihovi su motivi učenja puno iskreniji od motiva osoba druge životne dobi. Nadalje, autori ističu kako, sedamdesete mogu

biti zadovoljavajuće i aktivno razdoblje života, naročito za bistre i obrazovanije ljude koji nastavljaju raditi ili zadržavaju ispunjavajuće uloge u mirovini.

Savičević (2004) ističe, kako komparativisti u andragogiji znaju da adekvatno definiranje *starije dobi* zahtijeva razmatranje kulturnih, kronoloških i funkcionalnih faktora, jer svako društvo promatra starije stanovništvo iz osobne perspektive. Ističe, također, kako među autorima ne postoji suglasnost o preciziranju kada počinje *starija dob*. U nekim zemljama granica je umirovljenje, ali i to se razlikuje po zemljama. Ono sa čime se autori u svijetu slažu je činjenica da stariji ljudi nisu *homogena* grupa, već se razlikuju individualnošću i raznovrsnošću u fizičkom i u mentalnom stanju. Oni imaju različite životne stilove, imaju različito iskustvo, razine obrazovanja, sposobnosti i mudrosti.

2.2. Treća životna dob

U prošlosti, starost je često bila vrlo mali dio ljudskog postojanja koju su dosegali samo rijetki. Ipak, danas većina ljudi može očekivati da će dočekati kasne godine. Autori Warner Schaie i Willis (2001) tvrde, kako za nemali broj ljudi starost može obuhvaćati čak trećinu životnog vijeka, što je činjenica koju Francuzi priznaju nazivajući starost *le troisième âge*, odnosno „treća dob“.

Riječ „star“ u životu se često spominje, a uz nju se najčešće vežu neke neugodne asocijacije. Ona se upotrebljava kao suprotnost pojmovima „nov“ i „mlad“ što joj daje loš prizvuk propadanja ili raspadanja. Kada se riječi poput „star“ ili „vremešan“ odnose na ljude, one bude predodžbu onemoćalosti te ih je teško upotrebljavati neutralno, tek da se opiše gdje su ljudi u svojem životnom vijeku. Prema Špan (2000), stariji se ljudi često klone riječi „star“. Autorica smatra, kako treba stvoriti ozračje u kojem će se ta riječ rabiti oslobođena vrijednosnog suda, odnosno priliku za to nalazi u izrazu, koji se u novije doba počeo javljati u svjetskoj literaturi i praksi, *treća životna dob*. Taj izraz, bez vrijednosnog suda, označava položaj starije osobe u društvenom životnom ciklusu i to:

1. „*prva životna dob* je dob djetinjstva i socijalizacije;
2. *druga životna dob* je dob plaćena rada i stvaranja obitelji;
3. *treća životna dob* je dob djelatnog neovisnog života izvan rada i roditeljske brige;
4. *četvrta životna dob* je dob eventualne završne zavisnosti.“

U današnje vrijeme sve su manje jasne granice između životnih razdoblja, odnosno čini se kako se životna razdoblja tj. stanja preklapaju. Naime, treća je životna dob sve manje kronološka dob koja započinje prestankom rada, odnosno umirovljenjem. Taj kronološki poredak pripadao je industrijskim vremenima iz kojih potječe i stereotip da su rad i život ljudi podijeljeni na životna razdoblja. Treća životna dob može nastupiti više puta u čovjekovom životu, a ne samo nakon umirovljenja. Tada je često riječ o stanju koje ima osobine treće životne dobi, kao na primjer kada se čovjek nađe u stanjima gdje prestaje raditi ili radi u manjem intenzitetu, ima više slobodnog vremena, razmišlja o tome što je vrijedno ili nije u njegovu životu i sl.

Prema Pečjak (2001), prijelaz u treću životnu dob za većinu je ljudi jedna od najboljih životnih promjena. Na prijelazu u treću životnu dob čovjeka čekaju traumatični događaji i snažni stresovi, kao što su odlazak posljednjeg djeteta iz obitelji, umirovljenje te, prije ili kasnije, smrt jednog od supružnika. Često dolazi i do financijskih problema, promjena prebivališta, osamljenosti, odlaska u starački dom itd. Starosna je trauma danas daleko teža no što je bila, jer su ljudi u prijelazu ili nakon prijelaza u treću životnu dob mnogo aktivniji nego što su bili prije nekoliko desetljeća. Istovremeno su, ipak, više osamljeni jer najčešće žive u malim obiteljima, sa dvije osobe, ili sami, ili u domovima s tuđim ljudima.

U stručnim krugovima poznata je podjela na: *primarno (zdravo)* i *sekundarno (bolesno) starenje*. Pečjak (2001) u prvu skupinu ubraja ljude koji su aktivni, koji imaju hobije, bave se rekreativno sportom, odlaze na izlete, još uvijek su aktivni na tržištu rada iako im neke životne funkcije opadaju (npr. vid ili brzina reagiranja). U drugu skupinu, sekundarnog ili bolesnog starenja, spadaju bolesni i nemoćni, oni koji se više ne mogu brinuti o sebi i kojima je nužna pomoć barem u jednoj od pet dnevnih aktivnosti: u umivanju, kretanju, odijevanju, uzimanju hrane i izlučivanju. Duraković (2013), također, govori o dvije osnovne skupine procesa starenja. Jedno su procesi starenja koji se događaju tijekom cijelog života, kao normalne fiziološke pojave tijekom starenja (*primarno starenje*). Drugo su procesi regeneracije koji se događaju nakon propadanja tkiva. Promjene funkcija organizma starije osobe dakle mogu nastati zbog patoloških procesa koji su u starijeg čovjeka češći nego u mlađeg (*sekundarno starenje*).

Pojedini gerontolozi i psiholozi uveli su i pojam *četvrte životne dobi*, međutim on nije detaljno i jednoznačno definiran. Slažu se kako je četvrta dob nastavak treće, nakon 75., 80.

ili 85. godine, a za neke je to bolno razdoblje iznemoglosti, koje ipak nije karakteristično za sve stare ljude, a pogotovo za one koji žive izvanredno dugo. Prema Pečjak (2001), podjela starenja na primarno i sekundarno ne znači da je riječ o dva odijeljena razdoblja, nego o dva stanja tijela i duha u bilo kojoj od faza treće životne dobi. Iako je *zdrava starost* karakterističnija za početak, a *bolesna* za kraj treće dobi, granice se isprepliću i prekrivaju u velikoj mjeri.

Prema svemu navedenom, treća životna dob danas obuhvaća četvrtinu, a ponekad i trećinu života žena i muškaraca. Ipak, u tom razdoblju nema unaprijed napisanih scenarija za život. Osobe starije dobi, nakon umirovljenja moraju samostalno oblikovati vlastite scenarije i strukturirati svoj život neovisno o poslu. Sa sve kasnijim odlaskom u mirovinu, očekuje se skraćivanje treće životne dobi, odnosno njezin potpuni nestanak kod određene populacije. Tada će se jednostavno „prijeći“ u kasniju dob. Za Findeisen (1999), izraz *kasnija dob* relativno je nov, a ne odnosi se isključivo na vremenski koncept i pitanje kronološke starosti, već na društveni konstrukt i interpretaciju pojedinca, odnosno njegovu „psihološku starost“.

S obzirom na rapidno starenje populacije, danas se sve veća pažnja pridaje *aktivnom starenju*, procesu kojim se povećavaju mogućnosti za zdrav život i sudjelovanje u društvu kako bi se ljudima omogućilo očuvanje dobrog životnog standarda i kvalitete života bližeći se starijoj dobi (Rezolucija Europskog parlamenta od 9. rujna 2015.). Riječ „aktivno“ ne odnosi se samo na fizičku aktivnost čovjeka, već i na kontinuiranu participaciju u socijalnim, ekonomskim, kulturnim, duhovnim i građanskim sferama društva. Starije osobe, koje su umirovljene tj. nisu više aktivne na tržištu rada, i dalje mogu aktivno doprinosti društvu, obitelji, vršnjacima itd. Aktivnost je jednako potrebna i ženama i muškarcima kako bi i dalje ostali radnici, potrošači, karijeristi, volonteri te, prije svega, aktivni građani, a sve u svrhu očuvanja međugeneracijske solidarnosti. Manja je vjerojatnost da će starije osobe koje su aktivne, zdrave i uključene u neke od oblika cjeloživotnog obrazovanja biti na teret obitelji i društvu, odnosno cjelokupnoj zajednici (Future of an ageing society, 2016). Aktivna je starost progresivna i produktivna, dok je neaktivna starost nekvalitetna i destruktivna. Osobe treće životne dobi mogu aktivno doprinijeti napretku društva, čime ujedno doprinose i svom zdravstvenom i socioekonomskom statusu (Gobo, 2011).

2.3. Društvene uloge u trećoj životnoj dobi

U sociologiji, uloge su ponašanja koja se očekuju od osobe koja zauzima određeni društveni položaj. Uloge su u pravilu višestruke; gotovo svaka odrasla osoba ima niz uloga, odnosno niz očekivanih ponašanja koja su međusobno povezana. Npr. neki muškarac ili žena istodobno mogu biti otac, odnosno majka, supružnici, zaposlenici u različitim tvrtkama u kojima rade poslove koji su različito vrednovani, članovi različitih udruga itd. Očekuje se da pojedinci svoje uloge obavljaju u skladu s društvenim normama, odnosno na društveno prihvatljiv način¹.

Pod društvenim promjenama u starenju podrazumijevaju se promjene odnosa društva i pojedinca do kojih dolazi tijekom procesa starenja, a očituju se u promjenama društvenih aktivnosti, interakcija i uloga starijih osoba (Bara i Podgorelec, 2015).

Prema Pečjak (2001), svaka je društvena uloga pod snažnim utjecajem prevladavajućih stereotipa. Stereotipne predodžbe o starosti poopćavaju pretežno negativna obilježja te dobi na: fizičku, intelektualnu i spolnu nemoć, ovisnost o drugima, slabo pamćenje, duševnu odsutnost, konzervativnost, rigidnost, svadljivost, tvrdoglavost, škrtost, egocentričnost, egoizam, cinizam itd. Dalje, autor ističe kako su mnogo rjeđi pozitivni stereotipi, koji prema suprotnom obrascu na ovu skupinu gledaju kao na mudre, iskusne starce, pune ljubavi za svoje potomke. Svi su stereotipi manjkavi i netočni, pa je i upravo opisani pristup iskrivljen jer pretjeruje i generalizira, a pogotovo ne odgovara istini koju otkrivaju objektivna psihološka istraživanja.

Schaie i Willis (2001) smatraju, kako starije osobe s vremenom počinju prihvaćati stereotip kao točan opis sebe. Naime, neke će starije osobe izbjegavati socijalnu interakciju jer misle da su dosadne, odbijati će naučiti neku novu vještinu jer vjeruju da su nesposobni i sl. Diskriminacija starijih samo zbog njihove dobi naziva se *ageizam* – pojam prvi puta korišten kod gerontologa Roberta N. Butlera (Stankov, 2017). *Ageizam* je jedan od oblika diskriminacije poput rasizma ili seksizma, a zajedničko im je generiranje i propagiranje stereotipa, kao i štetnih generalizacija, pri čemu se individualne razlike u potpunosti zanemaruju (Schaie i Willis, 2001). Pečjak (2001) navodi sljedeće definicije ageizma:

1. „Diskriminacija na osnovi kalendarske starosti;

¹ Definicija društvene uloge prema Hrvatskoj enciklopediji. Preuzeto 27.12.2018. sa: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63098>

2. Gledište koje ne prihvaća individualni pristup starijim osobama nakon određenog broja godina;
3. Određivanje sposobnosti i propisivanje društvenih uloga isključivo na temelju životne dobi;
4. Stvaranje stereotipija i sistematska diskriminacija ljudi samo zato što su stari;
5. Fraze, „Ti si prestar“, ili „Ti si premlad“ jednako su bešćutne. Izricanje sudova o pojedincima na osnovi stereotipnog mišljenja o grupi kojoj pripadaju.“ (Pečjak, 2001, 86-87).

S obzirom da je umirovljenje jedno od glavnih tranzicijskih razdoblja u kasnoj odrasloj dobi, ono utječe na obrasce svakodnevnih aktivnosti, društvene mreže, ekonomske resurse te iziskuje prilagodbu umirovljenika, ali i članova njegove obitelji. Prema funkcionalističkim teorijama, koje usmjeravaju pozornost na potrebe društva, od starijih se ljudi očekuje da se povuku s tržišta rada na temelju društvenih normi i posljedično preuzmu ulogu umirovljenika (Bara i Podgorelec, 2015).

Špan (2000) smatra, kako stariji ljudi umirovljenjem gube svoju društvenu ulogu, identitet. Često ih se domesticira i smatra da je zdravstvena i materijalna skrb, jer su nemoćni, dovoljna. Njihovo dugogodišnje iskustvo i radno iskustvo ostaju mrtvi kapital kojim se nitko više ne koristi. Takvi i slični primjeri uzrokuju ponekad „bijeg“ u bolest i preranu smrt.

U trećoj životnoj dobi, starije osobe imaju drugačije društvene uloge od onih koje su imali prije. Te uloge podrazumijevaju drugačiji oblik odgovornosti i očekivanja. Naime, za svaku se društvenu ulogu odnose određena pravila, norme i očekivanja glede ponašanja i postupanja. Pritom se u svim društvenim ulogama odvija proces gradnje osobnog i društvenog identiteta – procesa, koji ovisi o nama samima i društvenoj okolini.

Autori Bara i Podgorelec (2015) navode, kako istraživanja potvrđuju veliku povezanost između produktivnih aktivnosti i osobnog zadovoljstva kvalitetom života. Ističu, kako aktivniji život potiče samopoštovanje, životno zadovoljstvo, neovisnost, društvenu interakciju, sposobnost prilagodbe novim situacijama i integraciju u zajednicu. Neovisno o činjenici da je osoba u mirovini, društvene uloge pojedinca postoje i dalje - društvena uloga bračnog druga, roditelja, bake ili djeda, volontera itd. Te su uloge jednako važne kao i radne uloge jer pružaju osobama kontinuitet osjećaja vlastite vrijednosti i očuvanje osobnog identiteta. Velika je vjerojatnost da će osoba, koja je bila vrlo aktivna društveno, mentalno i/ili

fizički u svojim srednjim godinama, takvu razinu aktivnosti zadržati i u razdoblju nakon umirovljenja.

Za kasniju dob života može se reći da je ona vrijeme kada se broj gubitaka povećava. Naime, starije osobe gube nekadašnje uloge, a u pravilu svaki gubitak vodi k promjenama i dobivanju nečega novoga. Za preuzimanje novih uloga, starijim osobama potrebna su nova znanja i spretnosti. Špan (2000) ističe, kako se velika većina starijih osoba može brinuti o sebi te je potrebno iskoristiti sve njihove stvaralačke i druge potencijale, a ne samo brinuti o tome kako pomoći nesposobnima. Konceptija starosti, po kojoj stari ljudi, nakon umirovljenja, postaju građanima drugog reda, odnosno pasivni promatrači promjena bez mogućnosti vlastitog sudjelovanja u njima, polako se mijenja uz koncept *aktivne starosti*. Djelatan, društveno uključen stariji čovjek dulje i bolje živi, zdraviji je, sretniji i produktivniji (Špan, 2000, 19).

3. Učenje i obrazovanje osoba treće životne dobi

3.1. Razvoj obrazovanja osoba treće životne dobi

Demografska slika svijeta u drugoj se polovici prošloga stoljeća značajno promijenila. U svijetu je sve više starijih ljudi, a njihov će broj u budućnosti još više porasti. To od suvremenih društava traži da se prilagode novonastaloj situaciji i promjenama koje nastupaju u svim područjima ljudske djelatnosti (Špan, 2006).

Razvoj demokratskih odnosa, koji karakterizira suvremeni svijet, u središte svog interesa stavlja poštivanje osnovnih ljudskih prava, među kojima je i pravo na kvalitetan život u starosti. Još jedno pravo, koje spominju Špan i Čurin (1999), a posebno se ističe na konferencijama UNESCO-a jest, pravo na obrazovanje u svim životnim razdobljima. Posljednjih desetljeća interes stručnjaka i znanstvenika iz različitih znanstvenih područja usmjeren je na problem starosti i starijih osoba. Oni su, zahvaljujući napretku znanosti i tehnologije te poboljšanjem uvjeta života postali najbrojnija skupina u većini društvenih zajednica. Interes stručnjaka usmjeren je prema podizanju kvalitete života starijih ljudi, odnosno prema razvijanju onih aktivnosti kao i sustava zaštite, skrbi i pomoći, koje će život u trećoj životnoj dobi, a koji je u mnogočemu specifičan u odnosu na druga životna razdoblja, učiniti kvalitetnijim i vrijednijim življenja. To je pravac u kojem se kreću aktivnosti na organizaciji obrazovanja i samoobrazovanja starijih ljudi (Gobo, 2011).

Prije pedesetak godina, unutar andragogije, počela se razvijati posebna znanstvena disciplina – gerontogogija (grč. Gerontos = starac + ago, agein = voditi), edukacijska disciplina koja se bavi odgojno-obrazovnim procesom samoobrazovanja starijih osoba (Špan, 1994 prema Čurin, 2010). Treće životno doba pojavom gerontogogije dobiva ravnopravni tretman i društveno značenje uz prvo i drugo životno razdoblje čovjekova života, čime dolazi do razvijanja društvene i individualne svijesti o potrebi ljudskog, dostojanstvenog, vrijednog i ravnopravnog življenja u svim fazama ljudskog života. Razvoj gerontogogije vezan je uz porast starijeg stanovništva u općoj populaciji, što je demografski trend i u Hrvatskoj.

Prema Špan (1994), donedavna „azilska koncepcija“ starosti prema kojoj starije osobe nakon odlaska u mirovinu postaju građani drugog reda, odnosno pasivni promatrači promjena bez mogućnosti vlastitog sudjelovanja u njima, polako se mijenja u koncept „aktivne starosti“. Upravo gerontogogija ukazuje na činjenicu kako aktivan, društveno uključen stariji čovjek dulje i kvalitetnije živi, zdraviji je i sretniji. Autori Mrkonjić i Vican (2005) zaključuju, kako i dalje treba razvijati gerontogogiju, i to kao sintetsku i interdisciplinarnu znanost o obrazovanju starijih ljudi, odnosno kao teoriju i praksu ostvarivanja optimalnih povijesnih mogućnosti starijih ljudi.

Razvoj obrazovanja starijih osoba odraz je promjene društva. Tamo gdje se kasnija dob poistovjećuje s onemoćalošću i gdje za starije ljude nema mogućnosti za kreativnu i proizvodnu participaciju u društvu, tamo su cjeloživotno učenje i obrazovanje upitni. Koncept cjeloživotnog obrazovanja može se razviti samo na mjestima gdje postoji dovoljno mogućnosti za čovjekovu autonomiju i vlastito donošenje odluka. Upravo zbog navedenog, autorica Findeisen (1999) smatra, kako se u društvu moraju omogućiti uvjeti u kojima će starije osobe bez teškoća upotrebljavati i dijeliti svoja znanja i sposobnosti (Findeisen, 1999 prema Zver, 2008).

3.2. Važnost obrazovanja za osobe treće životne dobi

U današnje vrijeme prisutan je porast interesa za povećanjem kvalitete života pojedinca i njegove egzistencije. Veliki broj starijih osoba ima potrebu za cjeloživotnim učenjem kako bi svoj život učinili smislenijim. Namjere tj. motivi za učenjem u starijih osoba različiti su, ali ipak imaju jedan zajednički nazivnik, a to je osobni rast pojedinca. Znanje koje usvajaju na taj način pomaže im u rješavanju životnih problema, traženju novih sustava vrijednosti, novoj

životnoj filozofiji te povećanju njihove socijalne aktivnosti. (Hrapkova, 2010) Stupanj obrazovanosti pojedinca utječe na njegov život te na stav prema društvu. Bolje i kontinuirano obrazovanje pozitivno utječe na pojedinčev pogled na život i odnos prema istome, ali isto tako i prema drugim osobama različitih dobi. Starijim osobama ono omogućuje bolje razumijevanje samog starenja te poboljšava kvalitetu života starije populacije.

Osim antropoloških, andragoških i socioloških istraživanja, medicinska istraživanja su, također, pokazala da obrazovanje ima pozitivan utjecaj na starije osobe. To se očituje u njihovom zdravlju, društvenim aktivnostima i njihovoj sposobnosti dobivanja i očuvanja moći i utjecaja (Kump i Jelenc Krašovec, 2007). Autorica Nenadić-Tabak (2004) također, ističe važnost društvene integracije starijih kroz obrazovanje. Smatra kako uključivanje u određene obrazovne programe starijima može znatno pomoći u ponovnom uspostavljanju širih socijalnih kontakata, osmišljavanju njihovog života, stjecanju novih uloga, upoznavanju novih ljudi i usvajanju novih informacija. Sudjelovanje u obrazovnim programima te stalno razvijanje novih intelektualnih interesa pomaže ublažiti poteškoće vezane uz ubrzano opadanje mentalnog i fizičkog zdravlja starijih osoba.

Koncept cjeloživotnog obrazovanja nalazi svoj razvoj, a zatim i primjenu u svjetskim dokumentima i u praksi razvijenih zemalja u drugoj polovici 20. stoljeća, a nastaje kao odgovor na stalne promjene, razvoj tehnologije i elektronike koje mijenjaju svakodnevni život i rad čovjeka. Da bi čovjek mogao pratiti te promjene, bilo da je riječ o radu ili životu u obitelji i slobodnom vremenu, potrebno je stalno učenje i usvajanje promjena jer one postaju sastavni dio svakodnevnog života. Cjeloživotno obrazovanje u trećoj životnoj dobi omogućuje starijem čovjeku ravnopravno i dostojanstveno življenje, bez kompleksa i osjećaja „otpisanosti“ zbog nemogućnosti praćenja promjena (Špan i Čurin, 1999, 46).

Važnost cjeloživotnog obrazovanja istaknuta je u mnogim deklaracijama i memorandumima Europske komisije pomoću kojih se nastoji promovirati cjeloživotno učenje i obrazovanje. Primjerice, Lisabonski proces iz 2000. godine, u kojem se ističe važnost cjeloživotnog učenja, a cilj mu je povećanje konkurentnosti EU na svjetskom tržištu i veći životni standard njezinih građana. Europska komisija je 2000. godine izdala *Memorandum o cjeloživotnom učenju* u kojem se uz promociju cjeloživotnog učenja nastoji afirmirati građane na aktivno sudjelovanje u obrazovanju, razviti vrijednosti EU i postići veću socijalnu koheziju (Baketa, 2012). Rezolucijom Europskog parlamenta iz 2015. godine istaknuto je, kako su upravo aktivno starenje i međugeneracijska solidarnost ključni za ostvarivanje općih i pojedinačnih ciljeva

strategije Europa 2020. i za stvaranje konkurentne, uspješne i uključive Europe. Također, naglašava se kako aktivno sudjelovanje u programima cjeloživotnog učenja i sportskim programima uvelike doprinosi stvaranju istinske kulture aktivnog starenja te stanovništvu omogućuje da ostane zdravo, aktivno i da sudjeluje u društvu u širem smislu. Valja još napomenuti kako je aktivno starenje, među ostalim, proces kojim se povećavaju mogućnosti za zdrav život i sudjelovanje u društvu kako bi se ljudima omogućilo očuvanje dobrog životnog standarda i kvalitete života kako idu k starijoj dobi (Rezolucija Europskog parlamenta..., 2015).

Republika Hrvatska, na putu prema europskoj obitelji „društva temeljena na znanju“, prihvaća cjeloživotno učenje kao temelj svojega cjelokupnog sustava obrazovanja, radi ostvarenja i unapređenja trajne zapošljivosti i aktivnog građanstva što je istaknuto u Strategiji obrazovanja odraslih (Vlada Republike Hrvatske, 2007). Strategijom država preuzima odgovornost za poticanje obrazovanja za sve, promicanje kulture učenja te stvaranje okvira i mogućnosti za razvoj organizacija i zajednica koje uče.

Nenadić-Tabak (2004) ističe, kako su postojeći stereotipi o intelektualnim sposobnostima osoba starije životne dobi toliko rašireni i ukorijenjeni da su prihvaćeni ne samo od mlađe generacije, nego i od samih starijih osoba što utječe na stvaranje iskrivljene i pogrešne slike o starijim ljudima i njihovom intelektualnom potencijalu. Neka istraživanja, provedena u SAD-u, pokazala su kako i u starosti može doći do određenog intelektualnog rasta ako je osoba stimulirana intelektualnim aktivnostima u raznim oblicima. Ta činjenica može poslužiti kao argument za promicanje obrazovnih modela za starije osobe te za poticanje njihova pozitivnog gledišta o učenju i njihove spremnosti na učenje novoga (Smiljanić, 1987 prema Nenadić-Tabak, 2004).

Dok se učenje može promatrati kao odgovor na probleme starijih osoba, ono znači i međugeneracijsku razmjenu iskustava i znanja. Povećani životni vijek i poboljšano zdravlje starijih osoba imovina je koju društvo treba naučiti koristiti. Učenje može obogatiti kvalitetu života starijih osoba jer imaju vrijedno i duboko znanje kojim mogu obogatiti i povećati razumijevanje među generacijama (Crnković, Budiselić Bistrović i Pogarčić, 2010).

3.3. Uključenost osoba treće životne dobi u cjeloživotno obrazovanje

Stariji ljudi nisu više pasivni promatrači koje je pregazilo vrijeme nego kreatori svog slobodnog vremena u kojem bave hobijima, obrazovnim aktivnostima, radom na računalu i sportom, pohađanjem kulturnih priredbi i sl. U Europi, 'najstarijem' kontinentu u kojem se broj starijih osoba ponegdje približava postotku od 25% udjela u ukupnoj populaciji, podržavaju se i razvijaju različiti modeli za uključivanje starijeg stanovništva u aktivan život zajednice čime se održava vitalnost ljudi, smanjuju bolesti, iskorištavaju se potencijali i iskustvo nagomilano godinama, a i poštuju se prava starijih osoba proklamirana rezolucijom UN-a o ljudskim pravima (Špan, 2008). Kako bi se udovoljilo potrebama starijih osoba za kvalitetnijim življenjem, organiziraju se različiti oblici kreativnog provođenja slobodnog vremena, a kao najsloženiji od njih je otvaranje mogućnosti cjeloživotnog učenja (Čurin, 2010).

Istraživanja pokazuju da su starije osobe, koje su uključene u formalne obrazovne programe najčešće iz srednje klase i imaju završen viši stupanj obrazovanja (Jamieson i sur., 1998). Navedeno se slaže s dobivenim rezultatima domaćih istraživanja provedenih na Sveučilištu za treću životnu dob pri Pučkom otvorenom učilištu Zagreb (Čurin, 2012) i Sveučilištu za treću životnu dob Rijeka (Zovko i sur., 2016). Čurin (2012) smatra, kako je ovaj podatak logičan s obzirom da je težnja za postignućima u obrazovanju postojana osobina ličnosti koju neki ljudi posjeduju kroz cijeli život. U pilot istraživanju u sklopu istraživačkog projekta „Ljudska prava starijih osoba u Gradu Zagrebu“ (Spajić-Vrkaš, Vrban i Rusac, 2013), namjera je bila odgovoriti na pitanje o tome kako i koliko starije osobe uživaju svoja prava. Na pitanje bi li društvo svojim građanima nakon odlaska u mirovinu trebalo osigurati odgovarajuće uvjete za stjecanje novih znanja i vještina kako bi oni mogli učinkovito sudjelovati u životu svoje zajednice, čak je 87 % ispitanika (osoba starije životne dobi) potvrdno odgovorilo na to pitanje, po čemu se statistički značajno ne razlikuju ispitanici koji žive u svom kućanstvu od ispitanika koji žive u domu. Te dvije skupine ispitanika ne razlikuju se međusobno ni u određivanju znanja i vještina koje starije generacije trebaju ako žele aktivno sudjelovati u životu svojih zajednica. Na to je pitanje odgovorilo oko tri petine ispitanika, od kojih 30 % misli da im najviše nedostaju tehnološka i informatička znanja; svaki peti navodi potrebu za učenjem stranih jezika; nešto manji broj smatra da su im nužna znanja o tjelovježbi i zdravoj prehrani kako bi poboljšali kvalitetu svog života; nekolicina spominje poduku iz umjetničkog izražavanja i ručnog rada, a tek pokoji učenje društvenih i građanskih vještina. Rezultati pokazuju da starije osobe prepoznaju važnost i korist cjeloživotnog učenja koje omogućuje

pojedincu da se uspješnije nosi s brojnim izazovima u privatnom i javnom životu. Zato je osobito važno da društvo osigura potrebne uvjete za učenje svim svojim građanima bez obzira na dob.

Privlačnost formalnog obrazovanja za umirovljenika povezana je s mnogim značajkama koje ljudima nedostaju iz vremena kada su radili: osjećaj postignuća, dnevna struktura, kreativni izazov i socijalna interakcija s mladim ljudima (Jones, 2000 prema Hebestreit, 2006). U svom istraživanju, u kojem se ispitala struktura polaznika australskog sveučilišta za treću životnu dob, Swindell otkriva da se pojedinci najčešće uključuju u cjeloživotno obrazovanje zbog motivacije za usvajanjem novih znanja iz specifičnih predmeta, mentalne stimulacije, traženja smisla, doživljavanja osobnog rasta ili socijalnih aspekata obrazovnog iskustva (Hebestreit, 2006 prema Swindell, 1993).

Jamieson i sur. (1998), ističu kako uključivanje odnosno ne-uključivanje starijih generacija u sustav obrazovanja odraslih može biti povezano s negativnim iskustvima s prijeratnim obrazovnim sistemom. Ipak, pojedincima koji se odluče za nadoknađivanje propuštenog to predstavlja svojevrsni izazov. Utjecaj i poticaj od strane prijatelja starijim osobama, također, može pomoći u savladavanju prepreka za uključivanje u obrazovanje. Kao važan izvor motivacije, autori navode prijelomne životne trenutke, kao što su suočavanje s razvodom, umirovljenjem, smrću partnera i sl., a upravo tada potreba za obrazovnim aktivnostima raste.

Uključivanje starijih osoba u raznovrsne obrazovne programe lišeno je vanjskih pritisaka poput želje za napredovanjem u struci i ostalih pragmatičnih motiva. Naime, kod starijih osoba prevladava istinska želja za samoaktualizacijom i zadovoljavanjem interesa za koje prije nisu imali vremena. Ipak, još uvijek postoje tradicionalistička gledišta o obrazovanju („prestar sam za učenje – to je za mlade“) koji se još ponegdje nalaze i kod zaposlenih ljudi. U današnje vrijeme, kada koncept permanentnog obrazovanja (stalni razvoj tehnologije...) sve više prihvaća druga generacija, potrebno je razbiti predrasude koje se, u odnosu na obrazovanje, vezuju uz treću generaciju (Špan, 1994).

Špan (2000) ističe, kako u osmišljavanju obrazovnih programa gerontogozi, i teoretičari i praktičari, polaze od spoznatih potreba starije populacije. Najčešće potrebe starijih osoba su materijalno stanje, zdravlje, prehrana, stanovanje, prijevoz, posao, umirovljeničke uloge i aktivnosti, obrazovanje i zadovoljavajuće stanje duha (prema Myran i sur., 1971). Autorica dalje navodi klasifikaciju potreba starijih osoba nastojeći povezati podmirivanje potreba starijih ljudi s primjerima obrazovnih aktivnosti i odgovarajućim edukacijskim odgovorom:

1. Na prvom su mjestu *osnovne potrebe* ili potrebe održanja. To su potrebe za primjerenim društvenim položajem, tjelesnim i duševnim zdravljem. One su najvažnije za siromašne ljude, dok obrazovni odgovori na te potrebe mogu biti kratkotrajni tečajevi na kojima stručnjaci daju korisne informacije iz područja zdravlja, socijalne pomoći i zakonodavstva, vezanog uz njihov status.
2. Na drugom su mjestu *potrebe za izražavanjem*, odnosno za uključivanjem u različite aktivnosti zbog zadovoljstva, koje te aktivnosti pružaju. Obrazovni odgovori, koji namiruju potrebe te vrste, mogu biti različiti seminari iz npr. povijesti umjetnosti, književnosti itd.
3. Treća su kategorija *potrebe za pridonosenjem*, odnosno davanjem. Starije osobe osjećaju potrebu za davanjem vlastita doprinosa društvu, a te se potrebe mogu podmiriti dragovoljnim programima za npr. čuvanje djece (tuđe), pomoć u učenju i sl.
4. Četvrta kategorija je *utjecaj*. To je potreba koja se s godinama života sve više razvija, potreba za djelovanjem na smjer i kvalitetu života, i vlastitog i u društvu. Obrazovni odgovori koji podmiruju tu potrebu različiti su sadržaji iz političkog života i društvenih zbivanja.
5. Peta kategorija je *potreba za transcendentnim* koja se sve više javlja u kasnijim godinama života. To je težnja da se bude bolji, da se postigne osjećaj ispunjenosti u zadnjem razdoblju života. Uz religijske odgovore, obrazovni se mogu dobiti uz podmirenje neke od spomenutih potreba (Špan, 2000, 22-23).

Motivacija odraslih za obrazovanje bila je predmet mnogih istraživanja s obzirom da se zbog promjena vrijednosnih prioriteta tijekom odraslosti, mijenja i motivacija za obrazovanjem. Postoje dvije vrste motivacije: intrinzična i ekstrinzična. Prva je ona kojom se zadovoljava motiv za samoostvarenjem pomoću učenja, a takvo učenje proizvodi zadovoljstvo bez obzira na moguće materijalne i socijalne nagrade. Ekstrinzično je motivirano ono učenje koje za cilj ima stjecanje neke kompetencije nužne za uspješno postizanje ekonomskih i društvenih motiva (Pastuović, 1999) Za razliku od mlađih osoba, kod starijih osoba u razdoblju zrelosti prevladavaju intrinzični motivi što znači da oni uče radi sebe, zbog želje da nauče i saznaju nešto novo. Također, jedan od razloga učenja osoba starije životne dobi je i društvenog karaktera, odnosno putem učenja sudjeluju u zajednici, druže se i upoznaju nove ljude. Riječ je o unutarnjoj motivaciji za učenjem koja se očituje u zadovoljstvu, samopotvrđivanju, novim stvaralačkim mogućnostima, podizanju kvalitete života te bolje razumijevanje svijeta oko njih samih.

Hebestreit (2006) navodi tri tipa starijih učenika, na osnovu njihove motivacije za učenjem: *učenici u potrazi za harmonijom*, koji žele objediniti znanje i smisao ljudskog postojanja; *učenici*, koji promišljaju o onome što uče te koriste vlastita znanja kao motivaciju za nastavak učenja; *radnici*, koji jednostavno uživaju u aktivnosti kao takvoj (prema Jarvis, 1989). Autorica nastavlja, kako starije osobe koriste refleksiju kao glavni stil učenja, odnosno kako ona utječe na njihovu sposobnost učenja. Jamieson i sur. (1998) smatraju kako se većina starijih osoba uključuje u obrazovanje zbog traženja smisla ili nalaženja smisla u svojim životnim iskustvima.

3.4. Formalno i neformalno obrazovanje osoba treće životne dobi

Prema Zakonu o obrazovanju odraslih (2007), obrazovanje odraslih može se odvijati kao formalno, neformalno, informalno i/ili samousmjereno učenje:

1. *Formalno obrazovanje* odraslih označava djelatnost koja se izvodi u institucionalnim i javno verificiranim oblicima obrazovanja radi stjecanja stručnog znanja, vještina i sposobnosti. Formalno obrazovanje odraslih obuhvaća: osnovno školovanje odraslih, srednjoškolsko obrazovanje odraslih; stjecanje srednje školske ili stručne spreme, niže stručne spreme, prekvalifikacije, osposobljavanje i usavršavanje te visoko obrazovanje;
2. *Neformalno obrazovanje* odraslih označava organizirane procese učenja usmjerene na osposobljavanje odraslih osoba za rad, za različite socijalne aktivnosti te za osobni razvoj;
3. *Informalno učenje* odraslih označava aktivnosti u kojima odrasla osoba prihvaća stajališta i pozitivne vrednote te vještine i znanja iz svakodnevnog iskustva i raznolikih drugih utjecaja i izvora iz svoje okoline;
4. *Samousmjereno učenje* odraslih označava aktivnosti u kojima odrasla osoba samostalno uspostavlja kontrolu nad procesom učenja kao i odgovornost za rezultate učenja (Zakon o obrazovanju odraslih, 2007).

Pongrac (1990, prema Simel, 2011) ističe da se neformalno obrazovanje odraslih određuje kao namjerno i organizirano obrazovanje, učenje i osposobljavanje odraslih za rad, društvenu aktivnost i privatni život, koje je po načinu izvođenja pokretljivo i nije ograničeno zahtjevima za standardizacijom odgojno-obrazovnog procesa i zakonski propisanim postupcima

verifikacije odgojno-obrazovnih efekata. Naime, neformalno se obrazovanje provodi neovisno od službenog obrazovnog sustava i ne vodi k izdavanju javnih isprava. Ipak, potrebno je da taj program ima okvir u kojem će se provoditi, kao i unaprijed razrađene ciljeve i zadatke koje će pratiti i koji će biti prilagođeni ciljnoj grupi, te mora biti fleksibilan kako bi odgovarao svim polaznicima. Zadovoljavanje takvih kriterija pridonosi kvaliteti različitih programa, na obostrano zadovoljstvo organizatora i provoditelja i sudionika, odnosno polaznika.

Neformalno obrazovanje odvija se izvan institucijskog konteksta, ali se radi o strukturiranom i planiranom učenju koje pokazuje određene rezultate. To je oblik učenja koji se ostvaruje pohađanjem različitih obrazovnih programa, modula i tečajeva, seminara, radionica, studijskih posjeta i sl. za koje se, kao što je spomenuto, najčešće ne primaju potvrde, certifikati niti se takve aktivnosti formalno priznaju. Neformalno obrazovanje ima vrlo široku skupinu potencijalnih polaznika, od školaraca i mladih, zaposlenih osoba, zatim starijih radnika, niskokvalificiranih radnika i nezaposlenih, imigranata sve do osoba treće životne dobi. U Hrvatskoj najviše neformalnih obrazovnih programa provode organizacije civilnog društva te ustanove za obrazovanje koje provode raznolike programe poznate i pod pojmom cjeloživotnog učenja.

Neformalno obrazovanje u usporedbi s formalnim manje je strukturirano; ima izravnije ciljeve; njegova dostignuća su opipljivija i neposrednija, ali kratkotrajnija; metode i oblici realizacije su praktičniji, iskustveniji, a ne apstraktni i teoretski; polaznici se uključuju zbog vlastitog interesa i mogućnosti (Jelenc, 1992 prema Malečkar, 2001). U neformalnom se obrazovanju razvijaju nova znanja, ponašanja i spretnosti. Također, ljudi uče jedni od drugih čega često nisu ni svjesni. Neformalno učenje podrazumijeva interaktivno učenje, samostalno učenje, sudjelovanje i učenje gdje je naglasak na mijenjanju osobnosti starijih osoba.

Gaskell (1999) predlaže, kako svi modeli obrazovanja starijih osoba trebaju iskoristiti ono pozitivno iz procesa starenja, posebno vještine kritičke refleksije nastale kroz bogato životno iskustvo starijih osoba. Osim obogaćivanja kvalitete akademskog istraživanja, sposobnost kritičkog razmišljanja o životnim iskustvima povezana je s poboljšanim blagostanjem, zadovoljstvom i osjećajem svrhe u životu (Hebestreit, 2006).

Prema Hebestreit (2006), pojedini istraživači, zainteresirani za obrazovne modele za treću životnu dob, veliku pažnju posvećuju upravo specifičnim obrazovnim potrebama starijih osoba. Waskel (1982) identificira sljedeće:

1. Potreba za suočavanjem s promjenama koje donosi podmakla dob;
2. Potreba za fizičkim i emocionalnim izražavanjem;
3. Potreba da se osoba osjeća korisnom;
4. Potreba za osjećanjem kontrole nad svojim životom;
5. Potreba za osjećajem ostvarenja postignuća (prema Hebestreit, 2006, 51-52).

Osim svojih specifičnih obrazovnih potreba, starije osobe trebaju obrazovne ustanove koje će im omogućiti jednostavan pristup, prilagođen raspored i lokaciju, te osvjetljenje, akustičnu i drugu prilagodbu okoline njihovim potencijalnim funkcionalnim oštećenjima. Nekoliko istraživanja koje istražuju potrebe za učenjem starijih osoba ukazuju na važnost zadovoljavanja socijalnih potreba starijih osoba. Swindell (1999) smatra da je model sveučilišta za treću životnu dob posebno učinkovit zbog podrške društvenim mrežama unutar skupina sveučilišta za treću životnu dob. Istraživanja također pokazuju, kako su odnosi s vršnjacima, s kojima su osobe imale zajedničke interese, bili najvažnija stavka nakon mogućnosti za stimulacijom i intelektualnog izazova (Hebestreit, 2006).

Čurin (2018) se slaže s učinkovitošću sveučilišta za treću životnu dob te ističe kako je ono najorganiziraniji oblik obrazovanja starijih osoba, odnosno cjelovito strukturiran obrazovni program, koji poštuje specifičnosti starijih osoba u procesu neformalnog obrazovanja.

4. Sveučilište za treću životnu dob

4.1. Nastanak i razvoj Sveučilišta za treću životnu dob

Sveučilišta za treću životnu dob specijalizirane su institucije za obrazovanje starijih osoba, čija je osnovna svrha istraživanje i proučavanje fenomena starenja i obrazovanja u tom razdoblju. Iako ne predstavlja jedinu mogućnost za obrazovanje starijih osoba, Špan (2000) ističe, kako je formiranjem sveučilišta za treću životnu dob ostvarena najkonzistentnija koncepcija obrazovanja treće generacije. Formosa (2010) navodi, kako su sveučilišta za treću životnu dob jedan od najuspješnijih pružatelja usluga obrazovanja starijih osoba, a uskoro će postati masovna pojava i potreba društva koje postaje sve starije (Gobo, 2011). Swindell i Johnson (1995), također, naglašavaju kvalitetu sveučilišta za treću životnu dob, modela kojeg opisuje kao *međunarodno uspješnu priču o obrazovanju starijih osoba*. Nadalje, Gobo (2011) ističe, kako je osnovna svrha sveučilišta za treću životnu dob provođenje aktivnosti na istraživanju i proučavanju razdoblja ljudske starosti kao i aktivnosti obrazovanja osoba treće

životne dobi. Sveučilišta za treću životnu dob daju jednu novu dimenziju i kvalitetu životu ljudi u trećoj dobi potičući njihov osobni razvoj, a mogu se ustrojiti u okviru fakulteta, pučkih učilišta, u suradnji fakulteta i pučkih učilišta, u okviru gerontoloških centara, doma za umirovljenike te u okviru drugih kulturoloških ustanova.

Začetke obrazovanja osoba treće životne dobi moguće je prepoznati u šezdesetim godinama 20. stoljeća, kada se počeo razvijati pokret za obrazovanje starijih osoba. Primarno se kao osnovni cilj obrazovanja isticalo pripremanje starijih osoba za napuštanje profesionalnog rada, a zatim se postupno razvijalo promišljanje po kojem starije osobe od obrazovanja očekuju isto što i druge generacije, što dovodi do razvoja sveučilišta za treću životnu dob (Špan, 1991 prema Gobo, 2011).

Odgovarajuća politička klima za razvoj ideje poput Sveučilišta za treću životnu dob (eng. *University of the third age*; franc. *Université du troisième âge*) stvorena je u Francuskoj 1968. godine, kada je usvojen zakon koji zahtijeva da sveučilišta pružaju više obrazovanja u zajednici (Swindell i Johnson, 1995). Autor Gobo (2011), također, navodi šezdesete godine kao početak razvijanja pokreta za obrazovanje starijih osoba. 1973. godine, na inicijativu Pierrea Vellasa (Hebestreit, 2006), osnovano je prvo sveučilište za treću životnu dob u Toulouseu u Francuskoj (Gobo, 2011). Sveučilište je bilo otvoreno svim osobama koje su bili u dobi za umirovljenje, a za upis se nisu zahtijevale nikakve kvalifikacije ili polaganje ispita, dok su školarine bile svedene na minimum. Do 1975. ideja se proširila na druga francuska sveučilišta kao i na sveučilišta u Belgiji, Švicarskoj, Poljskoj, Italiji, Španjolskoj, preko Atlantika do Sherbrookea u Quebecu i San Diegu u Kaliforniji. Iste godine osnovana je AIUTA² (franc. *Association Internationale des Universités du Troisième Âge*) kojoj je do 1981. godine pripadalo više od 170 institucija članica (Swindell i Johnson, 1995).

Programi, koji se provode na sveučilištima za treću životnu dob, uvelike se razlikuju po sadržaju, načinu prezentacije i formatu. Općenito govoreći, to je mješavina otvorenih predavanja, dogovorenog pristupa nekim sveučilišnim kolegijima, ugovorenih tečajeva, studijskih grupa, radionica, izleta i programa zdravstvene kulture (Swindell i Johnson, 1995). Programi se realiziraju kroz različite tečajeve koji podrazumijevaju niz predavanja koja su međusobno povezana, a za cilj imaju pružanje informacije i znanja iz određenog područja, čija je primarna svrha da utječu na osobnost polaznika u smislu formiranja pozitivnih ljudskih

² AIUTA je krovna internacionalna udruga koja okuplja sveučilišta za treću životnu dob, a osnovana 1975. godine s misijom širenja i poticanja osnivanja novih sveučilišta za treću životnu dob diljem svijeta. Preuzeto 12.1.2019. sa: <https://www.aiu3a.org/index-en.html>

osobina (Gobo, 2011). Sadržaji su vrlo često humanističkog i umjetničkog karaktera. Financiranje u sveučilištima za treću životnu dob značajno se razlikuje. Neka sveučilišta za treću životnu dob uglavnom su financirana od strane sveučilišta, dok se neka financiraju kombinacijom školarina, donacija i izravne financijske subvencije lokalne sredine, odnosno grada (Swindell i Johnson, 1995).

Dva izrazito različita pristupa sveučilišta za treću životnu dob uspješno su usvojena u mnogim državama. Izvorni francuski model zahtijevao je da Sveučilišta za treću životnu dob budu povezana s tradicionalnim sveučilišnim sustavima. Nasuprot tome, britanski model, koji se razvio nekoliko godina kasnije, predstavlja neku vrstu samopomoći s malom ili nikakvom podrškom iz vanjskih izvora. Postoje, također, sveučilišta u kojima su preuzete značajke iz francuskog i britanskog modela, a prilagođeni su lokalnim uvjetima (Swindell i Johnson, 1995).

Prema francuskom modelu, pojam "sveučilište" u Sveučilištu za treće životno doba podrazumijeva vezu s visokoškolskom ustanovom kao što je sveučilište. To nije slučaj s britanskim modelom prema kojem se pojam "sveučilište" odnosi na okupljanje ljudi kako bi zajednički participirali u svim oblicima obrazovanja i učili jedni od drugih (Ahmad i Boer, 2015). Prema Swindell i Johnson (1995) francuski model sveučilišta za treću životnu dob proširio se na kontinentalnu Europu, gdje su zemlje imale programe obrazovanja odraslih koji nisu bili posebno namijenjeni starijim osobama. Čurin (2012), također, ističe kako sveučilišta za treću životnu dob koja postoje diljem Europe, pa i svijeta djeluju na sličnim principima, iako se veliki broj veže u svom radu na pravo Sveučilište koristeći prostorne i kadrovske resurse. Nadalje, tvrdi, kako zaokružena cjelina stupnjevanih programa širokog interesnog spektra preferirajući samoaktivnost polaznika razlikuje sveučilišta za treću životnu dob od naoko sličnih programa, daje joj ozbiljnost i karakteristike cjeloživotnog učenja u pravome smislu.

Francuski model sveučilišta za treću životnu dob danas je još uvijek povezan sa sveučilištima koja njime upravljaju. Sveučilišni odbori određuju nastavne planove i programe, dok sveučilišni profesori, u pravilu, izvode nastavu. Školarine, zatim programi koji se izvode i raspored održavanja nastave na sveučilištima međusobno se razlikuju (Hebestreit, 2006).

Veliki broj ponuđenih programa na sveučilištima za treću životnu dob bavi se gerontologijom, točnije aspektima starenja i starosti. To se razlikuje od filozofije britanskog modela sveučilišta, gdje se pristup "...temelji na stajalištu da tečajevi koji se bave starenjem uče ljude

da budu stari” (Manheimer i sur., 1995, 55 prema Hebestreit, 2006). Špan (2000) ističe, kako je jedini kriterij za upis na sveučilište za treću životnu dob interes pojedinca za ponuđeni kulturno-obrazovni program. S obzirom da osobe treće životne dobi uče ponajviše iz zadovoljstva, pohađanje programa sveučilišta nije ograničeno polaganjem ispita davanjem odgovarajućih ocjena. Nastava, na sveučilištima za treću životnu dob, uglavnom se organizira u dva semestra (zimski i ljetni), no trajanje programa je različito.

4.2. Misija i ciljevi sveučilišta za treću životnu dob

Prema Gobo (2011), osnovna svrha sveučilišta za treću životnu dob provođenje je aktivnosti na istraživanju i proučavanju razdoblja ljudske starosti kao i aktivnosti obrazovanja osoba treće životne dobi. Sveučilišta za treću životnu dob specifična su po tome što daju jednu novu dimenziju i kvalitetu životu ljudi u trećoj dobi potičući njihov osobni razvoj, a mogu se ustrojiti u okviru fakulteta, pučkih učilišta, u suradnji fakulteta i pučkih učilišta, u okviru gerontoloških centara, doma za umirovljenike te u okviru drugih kulturoloških ustanova.

Prema Čurin (2012), riječ je o cjelovitom sustavu cjeloživotnog učenja koje ima svoj odraz na zbivanja u široj društvenoj zajednici. Autorica, također, smatra kako je pohađanje programa sveučilišta za treću životnu dob višestruko korisno, jer na razini polaznika potiče razvoj kognitivnih sposobnosti (učenje), omogućava stvaranje novih socijalnih veza (druženje) te podiže samopoštovanje. Na razini nastavnika, rad sa starijim osobama ruši predrasude i mijenja stavove o njima, a iskustvo starijih obogaćuje znanje mlađih. Na razini šire društvene zajednice, u čemu su se složili svi subjekti obuhvaćeni istraživanjem (Čurin, 2012), djelatnost i utjecaj sveučilišta za treću životnu dob trebali bi se više reflektirati na društvo i odnos prema starijim članovima zajednice dok bi oni sami u budućnosti trebali biti angažiraniji dio zajednice.

Obrazovanje starijih osoba može biti od velike koristi ne samo za treću dob, nego i za društvo u cjelini. Prema psihologu Eriku Eriksonu, u starosti čovjek dovodi u pitanje svoju životnu svrhu i može požaliti što nije u potpunosti proživio život onako kako je želio. Postoji rizik od očaja i gubitka smisla u životu, stoga je ključno za dobrobit starijih osoba da postignu, potvrde i učvrste svoj ego integritet. Sveučilišta za treću životnu dob starijim osobama mogu

osigurati prostor i alate za prijelaz iz aktivne odrasle dobi u aktivno starenje te ih podržati u razvoju novih uloga za kasniji život (Stankov, 2017).

Jedan od osnovnih ciljeva sveučilišta za treću životnu dob trebao bi biti osnaživanje starijih osoba i poticanje njihova uključivanja na različitim razinama i dimenzijama. Stankov (2017) nastavlja, kako u tom pogledu obrazovanje za treću dob ima sposobnost ostvarivanja sljedećih ciljeva:

1. *Podizanje svijesti kod osoba treće dobi o njihovim pravima i potrebama;*
2. *Stvaranje društvenih mreža, povećanje socijalnog kapitala i izgradnja prijateljstva;*
3. *Osiguravanje mogućnosti cjeloživotnog učenja te stjecanja novih vještina i znanja;*
4. *Razvijanje pozitivne samopercepcije kod starijih osoba;*
5. *Jačanje međugeneracijskog dijaloga;*
6. *Podrška svrhovitom starenju (Stankov, 2017, 37-40).*

Dokl (2009) smatra, kako je glavni cilj sveučilišta za treću životnu dob odgovorno i aktivno povezivanje starijih osoba s društvom, odnosno društvenom okolinom kako bi upravo ta okolina ponovno postala njihov svijet. Prema Čurin (2012), pretpostavka da sveučilište za treću životnu dob utječe na aktivniji život, socijalne kontakte i nova znanja pokazala se ispravnom. Istraživanje je, naime, pokazalo kako uključenost u programe sveučilišta utječe u visokoj mjeri na samopoštovanje starijih osoba i pozitivniju sliku o sebi. Također, uključenost u njegove programe potiče na aktivniji stil života koji osobu čini zadovoljnijom, utječe na promjenu stava prema učenju kao nečemu važnom u životu te djeluje na rušenju predrasuda prema starijim osobama, ali ne samo u društvu, nego i na planu osobne procjene. Nadalje, autorica zaključuje kako je sveučilište za treću životnu dob odavno prešlo granice usko shvaćenog obrazovnog programa. Riječ je o cjelovitom sustavu cjeloživotnog učenja koje ima svoj odraz na zbivanja u široj društvenoj zajednici, dok je samo pohađanje programa sveučilišta za treću životnu dob višestruko korisno.

5. Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj

5.1. Razvoj sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj

Jedna od tekovina suvremene civilizacije je i porast slobodnog vremena. Naime, slobodno vrijeme se znatno povećava ne samo kod umirovljenika nego i u zreloj dobi zaposlenog čovjeka. Rezultati istraživanja (Špan, 2000), pokazuju kako osobe starije dobi više od

četvrtine ukupnog vremena provode u dokolici, obrazovanju, hobijima i svemu onome što ulazi u slobodno vrijeme. Autorica nastavlja, kako će se sve više smanjivati razlika između dokolice zaposlena čovjeka i dokolice umirovljenika kako ekonomski i društveni napredak bude radniku osiguravao više slobodnog vremena. S vremenom će ta dokolična aktivnost moći radnika sve manje zadovoljavati kao jedinstvena razbibriga, i sve će više morati zadobivati duboko značenje za njegov život (Tournier, 1980 prema Špan, 2000). Kako kultura u najširem smislu riječi (umjetnost, obrazovanje, odnosi s drugima povezanost s prirodom, shvaćanje života...) dobiva sve veći prostor u životu čovjeka svake životne dobi, počinje se stvarati svijest o važnosti cjeloživotnog obrazovanja, osobito obrazovanja osoba treće životne dobi.

U procesu cjeloživotnog učenja nastavnici se susreću s prenošenjem svojih znanja različitim generacijama, a kako bi taj proces bio što uspješniji, potrebno je njihovo kontinuirano usavršavanje. To se odnosi na nastavnike koji rade u sistemu redovnog školstva, ali i onih koji se bave odraslim polaznicima, odnosno stručnjaka andragoga (Čurin, 2010). Unutar andragogije, u drugoj polovici 20. stoljeća počela se razvijati posebna znanstvena disciplina gerontogogija - interdisciplinarna edukacijska znanost kojoj je predmet odgoj i obrazovanje starijih ljudi³. Razvoj gerontogogije vezan je uz porast starijeg stanovništva u općoj populaciji, što je demografski trend i u Hrvatskoj, a iz čega proizlazi potreba za disciplinom koja će utjecati na razvijanje društvene i individualne svijesti o potrebi ljudskog, dostojanstvenog, vrijednog i ravnopravnog življenja u svim fazama života (Čurin, 2010). Autorica nastavlja, da je moguće organizirati različite oblike kreativnog provođenja slobodnog vremena kako bi se udovoljilo potrebama starijih osoba za kvalitetnijim življenjem, a kao najsloženiji od njih otvaranje je mogućnosti cjeloživotnog učenja.

Koncepcija cjeloživotnog obrazovanja nalazi svoj razvoj, a zatim i primjenu u svjetskim dokumentima i u praksi razvijenih zemalja u drugoj polovici 20. stoljeća. Špan (2013), ističe kako se i na našem području na treće životno razdoblje počelo gledati kao na značajan i nezanemariv dio ljudskog života u kojem starije osobe imaju pravo i mogućnost da se ostvaruju u cjeloživotnom obrazovanju i praćenju promjena koje ih čine ravnopravnim članovima društva. Prvo sveučilište za treću životnu dob u Hrvatskoj osnovano je u Zagrebu, 1992. godine kao zajednički projekt Pučkog otvorenog učilišta i Katedre za andragogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu (Čurin, 2012). Osnovna svrha sveučilišta za treću životnu

³ Definicija gerontogogije prema Hrvatskoj enciklopediji. Preuzeto 13.1.2019. sa: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=21813>

dob provođenje je aktivnosti na istraživanju i proučavanju razdoblja ljudske starosti kao i aktivnosti obrazovanja osoba treće životne dobi. Sveučilišta za treću životnu dob daju jednu novu dimenziju i kvalitetu životu ljudi u trećoj dobi potičući njihov osobni razvoj, a najčešće su ustrojeni u okviru fakulteta, pučkih učilišta, u suradnji fakulteta i pučkih učilišta, u okviru gerontoloških centara, doma za umirovljenike te u okviru drugih kulturoloških ustanova (Gobo, 2011).

U traženju odgovora na pitanje kako omogućiti ravnopravni, aktivni život starijih ljudi, provedeno je empirijsko istraživanje kvalitete života i interesa starijih građana čiji su rezultati omogućili grupi entuzijasta, okupljenih u tadašnjem Otvorenom sveučilištu Zagreb i Katedri za andragogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, izradu projekta prvog Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj (Špan, 2000). Inicijativa je zainteresirala stručnjake različitih profila što je dovelo do osnivanja Savjeta Sveučilišta za treću životnu dob, koje je započelo s radom 1992. godine. Članovi su bili zainteresirani stručnjaci s Filozofskog fakulteta, Medicinskog fakulteta – Više medicinske škole, Zavoda za zaštitu zdravlja grada Zagreba, Pravnog fakulteta, Studijskog centra za socijalni rad Pravnog fakulteta, Otvorenog sveučilišta i neki stručnjaci iz treće dobi, a s obzirom da nije bilo moguće osnovati samostalnu instituciju, Sveučilište za treću životnu dob postalo je jedna od programskih cjelina Otvorenog sveučilišta (danas Pučkog otvorenog učilišta Zagreb) (Špan, 2000).

Praktičnu realizaciju programa preuzelo je tadašnje Otvoreno sveučilište koje je osiguralo prostor za izvođenje nastave, ali i nekoliko suradnika koji su u njoj sudjelovali bez posebne naknade (Špan, 1993). Osnivanju prvog Sveučilišta za treću životnu dob prethodile su temeljite pripreme:

1. *Proučena su inozemna iskustva* – prikupljeni su programi različitih europskih sveučilišta, a posebno su prikupljene detaljne informacije o radu Univerze za tretje življensko obdobje u Ljubljani, koja je zbog zemljopisne blizine i sličnih dosadašnjih geopolitičkih i ekonomskih prilika posebno zanimljiva.
2. *Organiziran je razgovor s tadašnjim gradonačelnikom Zagreba* u kojem je dobivena podrška za rad na tom području i najava mogućeg pokroviteljstva Grada, a kasnije i financijska podrška nakon razgovora s tadašnjim predsjednikom gradske Vlade.
3. *Informiranje i animiranje građana*, koje je provedeno organiziranjem dvaju skupova u Kulturno-informativnom centru. Građani su o vrstama programa, mjestu realizacije i

mogućnosti upisa obaviješteni i preko radio i TV emisija (riječ je o emisijama za umirovljenike) (Špan, 1993).

Odaziv polaznika na programe novoosnovanog Sveučilišta za treću životnu dob premašio je sva očekivanja. Nakon valorizacije eksperimentalnog programa, stečenih prvih iskustava i uočenih nedostataka, počela se pripremati sljedeća školska godina (1993/94.) (Špan, 2000). Sljedeće godine prolaze u upotpunjavanju programa novim atraktivnim sadržajima, u poticanju polaznika da u programe Sveučilišta za treću životnu dob ugrade što više vlastite kreativnosti i u širenju aktivnosti uz postojeće mogućnosti (Špan, 2000).

Mnoga nova područja u obrazovanju odraslih, uvedena u Pučko otvoreno učilište, dala su poticaj ostalim sličnim ustanovama da se bave tom djelatnošću. Špan (2006) navodi, kako danas, iako još ne možemo biti zadovoljni mjestom i ulogom obrazovanja starijih osoba u nas, već nailazimo na niz mjesta na kojima se takav oblik obrazovanja počinje razvijati. Među prvima, autorica spominje varaždinsko Pučko učilište, zatim pokušaje Pučkog učilišta u Dubravi (Zagreb), neke pojedine programe koje organiziraju, ili pokušavaju organizirati pučka učilišta u većim gradovima Hrvatske i još neke institucije koje se bave isključivo učenjem stranih jezika. Ističe, kako je to znak da se naše društvo ipak počelo uključivati u suvremene trendove razvoja u kojima obrazovanje osoba treće životne dobi ima svoje mjesto. Jedino Sveučilište za treću životnu dob, uz ono zagrebačko, pokrenuto je 2009. godine u Rijeci, a djeluje u organizaciji Sveučilišta u Rijeci, uz potporu lokalne zajednice te gradova Rijeke i Opatije, o čemu će kasnije više biti riječi.

5.2. Polaznici sveučilišta za treću životnu dob

Kada je riječ o organiziranom obrazovanju, uočava se da osobe koje u svim životnim razdobljima uče i aktivno prate promjene nastavljaju s tim i u trećoj dobi. Špan (2006) navodi, kako je to razlog za najveći broj visoko obrazovanih osoba uključenih u sveučilišta za treću životnu dob ili slične institucije koje se bave obrazovanjem odraslih kod nas, ali i u svijetu. Tome u prilog idu i rezultati mnogih istraživanja, koji su pokazali kako želja za daljnjim obrazovanjem raste usporedo s porastom obrazovne razine (Špan, 1993).

Čurin (2010) navodi, kako za rad sa starijim osobama treba imati na umu njihove specifičnosti, počevši od *fizičkih mogućnosti* koje limitira životna dob; neke *senzorne sposobnosti*; neke *intelektualne sposobnosti* i mogućnosti novog učenja; neke se nalaze u

području *motivacije i interesa*; a najveći dio specifičnosti seniora – polaznika u području je *psiholoških osobina ličnosti*. Autorica zaključuje, kako je rad s trećom generacijom čast i izazov, ali i ozbiljan i nimalo lak posao.

Najvažniji segment u radu sveučilišta su njegovi polaznici, oni su polazište svega, njima sve treba biti prilagođeno i njihove se potrebe trebaju zadovoljiti, ističe Gobo (2011), dok Čurin (2010) nastavlja kako od starijih polaznika treba učiti jer je cjeloživotno učenje budućnost i izazov, a čovjek mlad onoliko koliko je mlad njegov duh.

Rezultati stranih, ali i domaćih istraživanja pokazuju kako u programima sveučilišta za treću životnu dob ima više žena od muškaraca. Prema istraživanju Hebestreit (2006), od ukupnog broja ispitanika čak 76,7 % čine žene što se slaže s rezultatima ranije provedenog istraživanja kojim je utvrđeno da je nacionalni prosjek polaznika Sveučilišta za treću životnu dob s obzirom na spol 76 % žena nasuprot 24 % muškaraca (U3A Network Victoria, 2004 prema Hebestreit, 2006). Domaća istraživanja, također, imaju slične rezultate: autorica Špan (2000) istraživanjem je obuhvatila 247 seniora – polaznika sveučilišta na kraju školske godine 1996/97., gdje je od ukupnog broja ispitanika čak 91,09 % bilo žena. Istraživanja provedena u narednim godinama pokazuju kako se spolna struktura polaznika ne mijenja: prema Čurin (2018) zainteresiranost za obrazovanje je značajno viša kod žena, točnije kod njih 92 %, dok rezultati istraživanja sa Sveučilišta za treću životnu dob Rijeka pokazuju nešto manji postotak - 76,5 % žena uključenih u programe sveučilišta.

Rezultati domaćih istraživanja starosne strukture polaznika sveučilišta za treću životnu dob ukazuju na činjenicu da u obrazovanju sudjeluju pretežito mlađi umirovljenici. Tome u prilog ide podatak da je prosječna dob polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Rijeci 64,57 godina (Zovko, Smojver-Ažić i Gorše, 2016) pri čemu njihova minimalna dob iznosi 55, a maksimalna 75 godina. Prosječna životna dob polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Zagrebu u školskoj godini 2017/18. iznosi 69 godina (Čurin, 2018). Zanimljivo je usporediti taj podatak s podacima iz prošlih školskih godina – na početku rada sveučilišta, 1991. godine, životna dob prosječnog polaznika bila je 60 godina; za 2012. godinu prosječna dob bila je 65 godina, dok je prema rezultatima zadnjeg istraživanja, prosječna dob 69 godina, u rasponu od 45 do 86 godina. Čurin (2018) ističe, kako taj podatak ne iznenađuje s obzirom na to da smo suočeni s demografskim starenjem stanovništva i sve kasnijim odlaskom u mirovinu.

Razina obrazovanja polaznika Sveučilišta za treću životnu dob izrazito je visoka, što autorica Špan (2000) smatra sasvim logičnim. Naime, „što je čovjek obrazovaniji – svjesniji je stalne

potrebe za obrazovanjem“ (Špan, 2000, 97). Rezultati provedenog istraživanja 1997. godine pokazali su kako je ispitanika s višom i visokom naobrazbom 76,92 %, sa srednjom naobrazbom 19,44 %, a tek 0,81 % ispitanika imalo je završenu osnovnu školu. Novija istraživanja pokazuju kako i dalje među polaznicima dominiraju osobe s višim stupnjem obrazovanja: visoku stručnu spremu ima 62,30 %, a višu stručnu spremu njih 10,30 % (Čurin, 2018). Rezultati istraživanja sa riječkog sveučilišta za treću životnu dob pokazuju kako 41,2 % osoba ima završen fakultet i više, 35,3 % polaznika označilo je završenu strukovnu školu ili gimnaziju, dok je višu školu označilo 23,5 %. Niti jedan ispitanik nije imao završenu samo osnovnu školu ili je bez škole, što potvrđuje već navedeno o povezanosti razine obrazovanja i želje za daljnjim učenjem. Odstupanja su vidljiva uspoređujući rezultate sa stranim istraživanjima. Prema Yenerallu (2003, prema Formosa, 2010) najviše je polaznika sa završenom srednjom školom, njih 70 %. Prema Hebestreit (2006) 29,7 % polaznika ima završenu srednju školu, a zatim slijedi viša stručna sprema sa 23,4 %. Usporedbe radi, prema istraživanju na talijanskim sveučilištima za treću životnu dob, u odnosu na razinu obrazovanja, najveći broj polaznika posjeduje svjedodžbu srednje škole, zatim slijede osobe s visokim stupnjem obrazovanja, dok se udio upisanih smanjuje kako se smanjuje stupanj obrazovanja (Gobo, 2011).

S obzirom na bračni status, najveći broj polaznika je u braku. Tome u prilog idu strana, ali i domaća istraživanja. Gobo (2011) navodi, kako najveći broj upisanih na talijanska sveučilišta pripada skupini oženjenih/udanih, zatim udovcima/udovicama, neoženjenim/neudatim i na kraju razvedenima. Prema Hebestreit (2006), 57,1 % polaznika je u braku, 27,6 % čine udovci/udovice, 9,6 % razvedeni i 5,7 % samci. U rezultatima navedenog istraživanja, postoji vidljiva razlika među spolovima – od ukupnog broja ispitanika, koji su u braku njih 79,6 % čine muškarci, a 50,2 % žene. S navedenim rezultatima slaže se i istraživanje koje su provele Zovko i sur. (2016) u kojem je najveći broj ispitanika u braku, točnije njih 70,59 %, zatim 11,76 % rastavljenih, 11,76 % nikad oženjenih/udanih i 5,88 % udovaca/udovica.

Kada je riječ o duljini pohađanja sveučilišta za treću životnu dob, i domaća i strana istraživanja daju slične rezultate. Prema Špan (2000), više od polovice polaznika, točnije 57,09 %, po nekoliko je godina uključeno u obrazovne aktivnosti sveučilišta. Navedeno potvrđuju rezultati istraživanja Čurin (2012), gdje 71 % polaznika pohađa programe više godina, a noviji podaci iz 2018. godine, također, idu tome u prilog: 32,50 % polaznika uključeno je u programe 2-4 godine; 18,70 % polaznika 5-8 godina; 10,50 % polaznika 9-15 godina; dok 5,80 % polaznika pohađa programe više od 15 godina (Čurin, 2018). Hebestreit

(2006) navodi, kako je prosjek godina uključenosti u programe sveučilišta za treću životnu dob 5,5 godina. Dobiveni rezultati slažu se i s rezultatima istraživanja provedenog na riječkom sveučilištu (Zovko i sur., 2016), u kojem su svi ispitani polaznici programe pohađali više od jednom, pri čemu je najviše polaznika (70,6 %) pohađalo 2-4 ciklusa predavanja.

Kada je riječ o motivima za uključivanje polaznika u programe sveučilišta za treću životnu dob, kao najizraženiji motiv ističe se želja za učenjem nečeg novog, odnosno stjecanje novih znanja što potvrđuju strana i domaća istraživanja. Prema Hebestreit (2006), 70,2 % polaznika uključilo se u programe sveučilišta kako bi usvojilo nova znanja, 17,1 % ih se uključuje radi osobnog zadovoljstva, a 8,7 % polaznika zanima druženje sa stimulirajućim ljudima. Rezultati istraživanja provedenog među slovačkim polaznicima sveučilišta za treću životnu dob, pokazuju kako se čak 64 % polaznika zanima za proširivanje dosadašnjeg znanja, 45 % polaznika želi kvalitetno iskoristiti svoje slobodno vrijeme, a 29 % njih želi ispuniti želju za studiranjem na sveučilištu (Hrapkova, 2010). Jamieson i sur. (1998), također, navode kako je zanimanje, odnosno želja za učenjem nečeg novog najizraženiji motiv, ističući pritom i važnu ulogu društvenih faktora za uključivanje u obrazovanje odraslih. Prema Špan (2000), najviše polaznika želi prije svega naučiti nešto novo, njih 89,07 %, dok 79,35 % polaznika navodi želju za aktivnošću. Upoznavanje zanimljivih ljudi označava 64,78 %, a ispunjavanje slobodnog vremena 49,80 %. Rezultati istraživanja koje je provela Čurin (2018) na zagrebačkom sveučilištu potvrđuju navedeno: 41,2 % polaznika navodi obrazovni motiv - učenje novih stvari kao primarni motiv uključivanja u programe sveučilišta, dok 42,9 % polaznika ističe želju za učenjem onoga za što nisu imali vremena dok su radili. Čurin (2018), također, ističe kako od samog početka rada Sveučilišta za treću životnu dob Zagreb primarni je motiv upisa učenje novih stvari, što su pokazale slične analize iz prošlih godina (Čurin, 1995, 2008, 2012).

Prema navedenom, tipičan polaznik sveučilišta za treću životnu dob je žena, udata mlađa umirovljenica sa završenom srednjom školom ili fakultetom, koja kao glavni razlog uključivanja u programe navodi stjecanje novih znanja, a pohađa sveučilište za treću dob više godina.

5.3. Realizatori programa sveučilišta za treću životnu dob

U radu sveučilišta za treću životnu dob veoma je važan pravilan odabir nastavnika koji mora imati afiniteta za rad sa starijim osobama. Naime, značajnu ulogu u uključivanju starijih osoba u obrazovne programe ima način obrade programa od strane nastavnika, ali i sama njegova ličnost i oblici komunikacije (Špan, 2000). Prema Gobo (2011) najčešće poslove nastavnika obavljaju sveučilišni profesori, nastavnici iz srednjih i osnovnih škola te svećenici, dok Čurin (2008) dodaje i stručnjake s različitih instituta, liječnike, farmaceute, akademske slikare, i druge. Nastavnici bi trebali, osim znanja svoje struke, posjedovati i dodatna znanja iz psihologije starijih osoba, gerontogogije, i gerontologije (Gobo, 2011).

Neodgovarajuća komunikacija s polaznicima može biti uzrok nemogućnosti ostvarivanja obrazovnog programa, ali i čestog odustajanja polaznika. Špan (2000), stoga naglašava ulogu nastavnika i voditelja u obrazovanju u trećoj životnoj dobi. Stariji ljudi mogu odustati od pohađanja programa ukoliko je komunikacija s nastavnikom neodgovarajuća. Naime, starijim je osobama motivacija, prije svega, zadovoljavanje intelektualne znatiželje i želje za druženjem. Negativne emocije izazvane npr. dociranjem ili podcjenjivanjem odbit će ih i nepovratno vratiti u stereotip prema kojem „učenje nije za starije ljude“ (Špan, 2000).

Istraživanje provedeno na Univerzi za tretje življensko obdobje u Ljubljani ispitivanjem kakve nastavnike vole polaznici – seniori pokazalo je sljedeće: 80 % polaznika kod svojih mentora cijeni spremnost za rad s ljudima, 68 % polaznika cijeni ljubaznost tj. pristupačnost, 58 % ističe spremnost na osobno napredovanje, 45 % stručno znanje i pripremljenost za nastavu, 41 % empatičnost, a 32 % odgovornost i dosljednost (Krajnc, 2012 prema Čurin, 2018). Prema Savičević (2004), dosadašnja istraživanja potvrđuju stav da se programi obrazovanja osoba treće životne dobi trebaju zasnivati na pomno ispitanim obrazovnim potrebama. Nastavlja, kako je to onaj faktor koji, uz ostale, diferencira obrazovanje odraslih od obrazovanja djece i mladih.

Nastavnik, koji radi s osobama treće životne dobi, prema Špan (2000), trebao bi voditi računa o:

1. poznavanju psihologije starijih osoba;
2. posjedovanju afiniteta za rad s tom kategorijom polaznika;
3. praćenju interesa i poticaja iz obrazovne grupe razvijanjem suradničkog odnosa;

4. otkrivanju postojećih znanja, umijeća i sposobnosti polaznika kako bi se iskoristilo njihovo bogato životno iskustvo u procesu učenja;
5. didaktičkom oblikovanju gradiva uz stalnu mogućnost određenih promjena;
6. ne ocjenjivanju znanja, osim ako to polaznici sami ne zahtijevaju (u tom slučaju, nije riječ o numeričkom ocjenjivanju nego ustanovljavanju postojanja ili nepostojanja određenog znanja za daljnji rad) (Špan, 2000, 92-93).

Uz nastavnike, valja spomenuti i voditelje obrazovnih grupa, koji za cilj imaju aktiviranje polaznika te stvaranje atmosfere međusobnog poštovanja i slobodnog izricanja vlastitog mišljenja. Špan (2000) navodi neke od zadaća voditelja: uspostavljanje komunikacije s polaznicima te otkrivanje njihovih želja i interesa, predlaganje, mijenjanje i dopunjavanje programa obrazovnih aktivnosti, pronalaženje načina za integraciju obrazovne grupe, odnosno za upoznavanje polaznika i poticanja njihovih aktivnosti u radu, organizacija i sudjelovanje u sastancima obrazovne grupe, dogovaranje sudjelovanja gostujućih stručnjaka u radu seminara itd.

Osim nastavnika i voditelja, za uspješnu realizaciju programa značajan je i jedan od polaznika, kojeg obrazovna grupa izabire za animatora. Animator (lat. *animare* = oživjeti, udahnuti život) se brine za bolju komunikaciju članova, za integraciju novih, prenosi primjedbe i prijedloge organizatorima i obratno (Čurin, 2018). U anketi koja je provedena među polaznicima zagrebačkog sveučilišta za treću životnu dob na početku školske godine 2016/17. neki su polaznici animatora opisali kao “dobru vilu u grupi” ili “kao polaznika s najvećim ugledom u grupi” (Čurin, 2018).

5.4. Sveučilište za treću životnu dob Zagreb

Prva školska godina na Sveučilištu za treću životnu dob Zagreb započela je 1992/93. godine. Na temelju ispitanog interesa umirovljenika grada Zagreba pripremljeno je nekoliko različitih programa koji su se te školske godine valorizirali u praksi. Nastava se održavala u jednoj učionici Otvorenog sveučilišta Zagreb (danas Pučkog otvorenog učilišta Zagreb), a angažirani su bili suradnici, koji su, bez posebne novčane naknade sudjelovali na različite načine u realizaciji programa (Špan, 1994). Te školske godine upisano je oko 150 polaznika, a odaziv je premašio očekivanja organizatora. Uvjeti za upis bili su: interes za određeni program i status umirovljenika ili nezaposlenog starijeg od 50 godina. Nastava se održavala u

zimskom i ljetnom semestru, prateći organizaciju nastave na ostalim fakultetima, dok je financijska participacija bila simbolična – kretala se u protuvrijednosti 1-3 DEM mjesečno (od 3,80-11,41 kn) (Špan, 1993).

Špan (1994) navodi, kako je najveći interes vladao za učenje stranih jezika, što je uočeno i u programima sveučilišta za treću životnu dob u drugim zemljama. Uz jezike (engleski i njemački), polaznicima su te godine ponuđeni i programi: Kulturni mozaik i Zdravstveni seminar.

Prema novijim podacima, Sveučilište za treću životnu dob Zagreb svake godine pohađa oko 1000 polaznika, a programi su uvršteni u sljedeće programske cikluse: učenje stranih jezika (engleski, njemački, talijanski i francuski jezik), informatičke radionice, široki spektar opće kulture (povijest, književnost, umjetnost, arheologija, etnologija, multikulturalizam itd.), programi psihofizičkog zdravlja i programi kreativnih radionica (Čurin, 2018). Članarina za program u jednom semestru iznosi 750, odnosno 690 kuna, dok su mogući popusti za više upisanih programa (Pučko otvoreno učilište Zagreb). Uz osnovni program polaznici mogu odabrati i niz organiziranih izvannastavnih aktivnosti u kojima se dodatno angažiraju polaznici s većim zanimanjem za druženje i dodatno učenje. Neke od izvannastavnih aktivnosti Sveučilišta za treću životnu dob u Zagrebu jesu: tribine Sova (organiziraju se jednom mjesečno, a uključuju predavanja poznatih gostiju iz javnog i kulturnog života), tribine Zrno mudrosti (polaznici održavaju predavanja drugim polaznicima), Seniorski debatni klub, izložbe polaznika, studijski izleti i putovanja, Škola seniora u prirodi (uključuje kraće izlete u okolici Zagreba, zajedničke posjete muzejima i galerijama te filmski klub), koncerti i priredbe, humanitarne aktivnosti i volontiranje, sudjelovanje u međunarodnim projektima te rad u redakciji časopisa Treća mladost (Čurin, 2012). Čurin (2008) ističe, kako se u programe Sveučilišta za treću životnu dob u Zagrebu nastoji uključivati postojeće znanje i iskustvo samih polaznika pa se veliki dio programa zasniva na samoaktivnosti polaznika koji djeluju kao animatori, predavači na tribinama, vođe sekcije u Školi seniora u prirodi, organizatori koncerata, izložbi, humanitarnih akcija i sl. Čurin (2018) nastavlja, kako se na obrazovanje, koje je osnovna djelatnost sveučilišta za treću životnu dob nadovezuje i socijalna dimenzija programa koja postaje jednako važna za većinu od njih tek nakon nekog vremena. Ipak, ističe autorica, primarni cilj programa sveučilišta obrazovni je sadržaj.

Ciljevi i zadaci zagrebačkog Sveučilišta za treću životnu dob, prema Špan i Čurin (1999), jesu:

1. „Okupljati umirovljenike grada Zagreba oko različitih kulturno-obrazovnih programa te tako obogatiti njihovo slobodno vrijeme kreativnim sadržajima;
2. Obrazovnim aktivnostima preventivno utjecati na zdravlje starijih građana;
3. Razvijati postojeće i eventualno stvarati nove hobi aktivnosti starijih građana u području kulture i umjetnosti;
4. Uz organiziranje obrazovnih programa, stvoriti mjesto okupljanja i druženja starijih osoba koje će im pomoći u savladavanju njihovih poteškoća i osamljenosti koja često prati tu životnu dob;
5. Ukupnim djelovanjem utjecati na povišenje kvalitete zagrebačkih starijih osoba“ (Špan i Čurin, 1999, 49).

Zagrebačko Sveučilište za treću životnu dob dugi je niz godina bilo jedini ovakav model cjeloživotnog učenja u Zagrebu i u Hrvatskoj (do 2009. godine kada je osnovano Sveučilište za treću životnu dob u Rijeci). U Gradu Zagrebu, ponegdje i u ostalim dijelovima Hrvatske, postoje programi namijenjeni osobama starije životne dobi koji se realiziraju u okviru Gerontoloških centara, pri Domovima umirovljenika, Klubovima umirovljenika, Centrima za kulturu, Narodnim sveučilištima i sl. u formi radionica za umirovljenike (Čurin, 2012). Čurin (2012) nastavlja, kako se Sveučilište za treću životnu dob od ostalih sličnih programa razlikuje u zaokruženosti cjelina stupnjevanih programa širokog interesnog spektra u kojima se preferira samoaktivnost polaznika. Sveučilišta za treću životnu dob koja postoje diljem Europe, pa i svijeta djeluju na sličnim principima, iako se veliki broj veže u svom radu na pravo Sveučilište koristeći prostorne i kadrovske resurse.

Zagrebačko sveučilište za treću životnu dob već godinama razvija uspješnu suradnju s Univerzom za tretje življensko obdobje u Ljubljani, vanjski su član slovenske mreže UTŽO te značajnim dijelom program kreiraju po njihovom modelu (Čurin, 2018). Kroz posljednjih nekoliko godina sveučilište se može pohvaliti realizacijom nekoliko EU projekata: u okviru Grundtvig partnerstva i Erasmus+ programa, u okviru programa Europa za građane i u okviru Europske mreže DANET kojoj su suosnivači uz još nekoliko europskih zemalja. Sveučilište za treću životnu dob Zagreb od 2014. godine član je AIUTE (Međunarodne udruge Sveučilišta za treću životnu dob) (Čurin, 2018).

5.5. Sveučilište za treću životnu dob Rijeka

Sveučilište za treću životnu dob Rijeka započelo je s radom 2009. godine nakon provedenog ispitivanja o interesima i potrebi za obrazovnim programima starijih osoba u gradu Rijeci 2008. godine (Smojver-Ažić i Baljak, 2013 prema Zovko i sur., 2016). Sveučilište za treću životnu dob Rijeka djeluje u sklopu Sveučilišta u Rijeci, a nudi neformalni oblik obrazovanja koji osobama treće životne dobi omogućuje stjecanje novih spoznaja i povezivanje stečenog znanja s osobnim životnim iskustvom. Programi sveučilišta namijenjeni su građanima i građankama Primorsko-goranske županije, iznad 55 godina, koji imaju završenu srednju školu ili fakultet (UNIRI, 2018).

Rad sveučilišta organiziran je na dva načina: kroz cikluse predavanja u trajanju od 20 sati i kroz jednokratna besplatna tematska predavanja u trajanju od 2 sata. Polaznici plaćaju upisninu za svaki odabrani ciklus predavanja u iznosu od 250 kuna (UNIRI, 2018). Neki od ciklusa predavanja, koji su dosad bili realizirani su: *Kulturologija, Osobne financije, Hortikultura, Crtanje, Prehrana, Etika i bioetika, Fizika, Odabrana poglavlja znanosti o mozgu, Kreativno čitanje i pisanje, Religije svijeta, Povijest grada Rijeke, Kiparstvo* (Gorše, 2015), *Razvoj crkvenog svetišta od 400. do 1400., Psihologija (i)racionalnog mišljenja, Uvod u filozofiju religije, Radionica slikarstva: Akvarel, Radionica kiparstva: Portret i figura malog formata* (UNIRI, 2018).

Kao što je spomenuto, Sveučilište za treću dob u Rijeci održava i tematska predavanja u trajanju od dva školska sata koja se realiziraju kroz različite oblike – predavanja, radionice, diskusije, praktičnu i terensku nastavu. Navest ćemo neke od primjera tema: *Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture, Uljudnost i jezik: novi izazovi javne komunikacije, Borba za život – kako se branimo od zaraznih bolesti, Društveni i ekonomski učinci mjera socijalne države, Vidjeti svijet u zrnu pijeska – poetika i poetičnost fizike, Zvukovi prošlosti, Kako živjeti s glaukomom, Mediji i kapitalizam – mediji u kapitalizmu, Aktualnost pitanja iz domene filozofije religije za suvremenog čovjeka, Znanstvena psihologija i neke popularne zablude o psihologiji, Cijepljenje u svim životnim dobima, Načelo ravnopravnosti spolova u RH s posebnim naglaskom na tzv. Istanbulsku konvenciju* (UNIRI, 2018).

Prema rezultatima istraživanja provedenog na Sveučilištu za treću životnu dob u Rijeci (Zovko i sur., 2016), polaznici pokazuju interes za sudjelovanjem u ponuđenim programima s obzirom da su svi sudjelovali u istima više od jednom, te imaju i daljnje planove uključivati se u programe riječkog sveučilišta. Polaznici, također, iskazuju visoko zadovoljstvo realiziranim

programima, predavačima i obrazovnom grupom, a značajno je to što bi programe preporučili svojim prijateljima i poznanicima. Polaznici smatraju i kako uključenost u obrazovne programe Sveučilišta za treću životnu dob pozitivno utječe na različite aspekte njihova funkcioniranja – od osjećaja povezanosti s drugima do stjecanja novih znanja, većeg samopoštovanja te boljeg psihofizičkog zdravlja. Rezultati provedenog istraživanja slažu se s rezultatima ostalih domaćih istraživanja, što potvrđuje kako Sveučilište za treću životnu dob Rijeka ispunjava temeljnu svrhu obrazovanja osoba treće životne dobi, a to je poboljšanje kvalitete njihovog života (Zovko i sur., 2016).

6. Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji

6.1. Razvoj Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji

Povijest obrazovanja starijih osoba u Sloveniji seže u 1984. godinu, kada je doc. dr. Dušana Findeisen uvela prvi eksperimentalni obrazovni program za starije osobe iz francuskog jezika (Šantej, 2003). *Univerza za tretje življensko obdobje* nastala je desetak godina nakon prvog sveučilišta tog tipa u Toulouseu u Francuskoj, dosta ranije nego u nekim drugim europskim državama. Kako ističe Findeisen (2009), model sveučilišta nastajao je na skromnim temeljima: na podacima i utiscima iz razgovora s osnivačem i profesorom Međunarodnog prava Pierrom Vellasom iz Toulousea, na temelju proučavanja kanadske literature i primjera obrazovanja starijih osoba, ali prije svega, na temelju promatranja vlastite prakse. Autorica nastavlja, kako je literature o obrazovanju osoba treće životne dobi bilo vrlo malo, što se pokazalo kao prednost u osmišljavanju izvornog, cjelovitog modela sveučilišta za treću životnu dob. Prednosti slovenskog Sveučilišta za treću životnu dob, koje autorica navodi jesu sljedeće:

- 1. slovensko su sveučilište ustanovili i osmislili andragozi;*
- 2. sveučilište je ustanovljeno kao nevladina organizacija koja je slobodnija u svom djelovanju od akademske okoline;*
- 3. veoma rano je pri sveučilištu uvedeno obrazovanje za život, koje je, kako tvrdi autorica, u punom smislu neformalno, jer je jedino tako blisko stvarnom životu;*
- 4. sveučilišni studijski kružoci i njihovo učenje odmah su bili povezani s lokalnom sredinom i aktivnostima starijih ljudi u lokalnoj sredini; na taj način su se studenti konstantno provjeravali u očima javnosti;*
- 5. uvedeno je obrazovanje usmjereno na osobne i društvene potrebe;*

6. *obrazovanje osoba treće životne dobi je oblikovano kao način života;*
7. *djelatnici sveučilišta prate aktualne društvene promjene kojima prilagođavaju obrazovne programe;*
8. *konstantno se povezuje praksa obrazovanja osoba treće životne dobi sa istraživanjem na tom području (Findeisen, 2009, 19)*

Informacije o nastanku slovenskog Sveučilišta za treću životnu dob širile su se putem medija pa su se uskoro obrazovni programi za starije osobe počeli organizirati i u drugim mjestima na području Slovenije. Ljubljanskom sveučilištu slijedila su sveučilišta u Velenju, Slovenj Gradcu, Idriji, Mariboru, Kranju i Novoj Gorici. Prvi koji su pokazali interes za otvaranjem sveučilišta za treću životnu dob bili su Centri za socijalnu skrb, *delavske univerze* (ustanove za obrazovanje odraslih i već zaposlenih radnika kao što su pučko, narodno ili radničko sveučilište u nas), domovi za starije osobe te podružnice Andragošskog društva Slovenije (Krajnc, 1992 prema Zver, 2008).

Osnivanje i razvoj slovenskog Sveučilišta za treću životnu dob bilo je popraćeno javnom kampanjom čija je svrha bila mijenjanje stavova prema obrazovanju starijih osoba te njihovom socijalnom položaju. Od prvih 6 polaznika eksperimentalnog programa sveučilišta 1984. godine, u dvadeset se godina samo u Ljubljani broj povisio na 4232, dok je u čitavoj Sloveniji broj polaznika obrazovnih programa na 31 sveučilištu za treću životnu dob iznosio 17 000 (Šantej, 2003). Prema najnovijim podacima, u Sloveniji trenutno djeluje 51 sveučilište za treću životnu dob koje okuplja više od 21 000 polaznika, više od 1000 mentora i isto toliko volontera (UTZO, 2019).

Prema Šantej (2003), u Sloveniji se aktivnosti sveučilišta za treću životnu dob šire, a broj studijskih grupa se povećava. Razlog tome povećanje je broja umirovljenika, zatim povećanje broja onih koji odlaze u prijevremenu mirovinu te sve veći broj nezaposlenih osoba. Jedan od razloga, koje autorica navodi, je i sve veća popularnost obrazovanja za treću životnu dob, iako smatra kako je sadržaja i ustanova za zadovoljavanje potreba starijih osoba u Sloveniji premalo.

Slovensko Sveučilište za treću životnu dob nastalo je na premisi prema kojoj starije osobe mogu učiti isto kao i osobe u drugim životnim razdobljima. Polazna točka za oblikovanje obrazovnih programa nije bio model deficita, odnosno programi se nisu temeljili na pretpostavci da starije osobe uče lošije ili da nisu zainteresirane za učenje, već na pretpostavci da imaju različite potrebe i da uče na drugačiji način (Ličen, 2006).

Zver (2008) tvrdi, kako je Sveučilište za treću životnu dob neprofitna organizacija čiji se rad zasniva na volonterstvu, sudjelovanju i doprinosu. Polaznici, mentori i suradnici sveučilišta svoje znanje, iskustva i kulturu međusobno izmjenjuju te doprinose kreativnom i produktivnom radu svoje studijske grupe i sveučilišta u cijelosti. Sveučilište za treću životnu dob otvoreno je za sve odrasle u njihovim kasnijim godinama te dugotrajno nezaposlenima, bez obzira na starost, razinu obrazovanja, političku, etničku ili vjersku pripadnost.

Slovensko sveučilište za treću životnu dob u početku je bilo dio Andragoškog društva Slovenije, a kasnije je postalo samostalni pravni i društveni subjekt. U početku su suradnici sveučilišta obavljali sve administrativne i druge poslove, a s godinama, kako je sveučilište raslo i rad je postao raznovrsniji, stvorila se potreba za organizacijom sljedećih sekcija:

1. *Mreža Slovensko Sveučilište za treću životnu dob* koja povezuje 51 Sveučilište za treću životnu dob u Sloveniji, te potiče razvoj novih sveučilišta. Njihova je zadaća informiranje, koordiniranje i povezivanje članica mreže kojima nudi stručnu i savjetodavnu pomoć te ih zastupa na nacionalnoj razini. Uz 51 slovensko sveučilište za treću životnu dob Mreža ima i dvije pridružene članice: *Zrela univerza Filozofske fakultete v Mariboru* (slov.) i *Sveučilište za treću životnu dob u Zagrebu*.
2. *Sveučilište za treću životnu dob u Ljubljani* koje objedinjuje samoorganizirane skupine starijih osoba, u kojima se rad zasniva na načelima volontiranja, slobodnog odabira, uzajamnosti, međusobne pomoći, razmjene znanja, iskustava i kulture.
3. *Institut za istraživanje i razvoj obrazovanja* koji vodi razvojni, istraživački i projektni rad na individualnoj, lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini na područjima istraživanja koja podržavaju razvoj obrazovanja za osobni rast i društvenu uključenost starijih državljana.
4. *Institut za disleksiju* kao predmet istraživanja ima teškoće u učenju kod osoba s disleksijom te organizaciju obrazovanja istih. Cilj rada Instituta je identificiranje međusobnih razlika i specifičnosti među osobama s disleksijom, zatim pomoć u savladavanju teškoća u učenju i, u konačnici, otkrivanje strategija koje pojedinci razvijaju kako bi savladali teškoće u učenju (Poročilo Slovenske univerze za tretje življensko obdobje, združenja za izobraževanje in družbeno vključenost za leto 2017).

U Europskoj je uniji Slovensko sveučilište za treću životnu dob član sljedećih organizacija: Europske mreže sveučilišta za treću životnu dob LiLL (Learning in Later Life) pri sveučilištu u Ulmu, Europskog društva za istraživanje obrazovanja odraslih ESREA (European Society

for Research on the Education of Adults), Europske mreže za međunarodno učenje EMIL (European Map of Intergenerational Learning), Udruženja podunavskih zemalja (Danube Civil Society Forum), Europske mreže stručnjaka na području obrazovanja osoba treće životne dobi FORAGE, Europskog udruženja EURAG i Europskog udruženja DANET - mreže za znanstveno utemeljeno obrazovanje osoba treće životne dobi, participaciju u društvu i dijalog generacija (Priručnik Slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje..., 2017)..

Današnja organizacijska struktura slovenskog Sveučilišta za treću životnu dob posljedica je razvoja i rasta kroz više od trideset godina društvenih promjena. Kontinuirano istraživanje prakse dovelo je do razvoja vlastite teorije i modela slovenskog sveučilišta za treću životnu dob. Kroz godine djelovanja, mijenjalo se i ime organizacije: od *Univerza za tretje življenjsko obdobje i Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje* do današnjeg imena *Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje, združenje za izobraževanje in družbeno vključenost* (UTZO, 2019).

6.2. Ciljevi sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji

Temeljna načela slovenskog Sveučilišta za treću životnu dob oblikovala su se, razvijala i mijenjala u skladu s promjenjivim društvenim okolnostima. Šantej (2003) ističe, kako je s nastankom sveučilišta za treću životnu dob došlo do velike promjene u obrazovanju odraslih. Naime, odrasli su se počeli obrazovati za život, a ne samo za rad. Prvi ciljevi sveučilišta za treću životnu dob bili su mijenjanje pogleda na obrazovanje odraslih, uvođenje cjeloživotnog učenja i obrazovanja, naglasak na ulozi pojedinca u obrazovnom procesu, razvijanje vlastitog izražavanja, kulture i istraživanja. Otkrivale su se nove metode u obrazovanju odraslih (npr. dijaloški princip učenja u malim obrazovnim skupinama) te je obrazovanje sve više bilo usmjereno radu za zajednicu, odnosno društvo (Šantej, 2003).

Slovensko Sveučilište za treću životnu dob radi za dobrobit starijih osoba u mirovini, osoba koje se pripremaju za mirovinu, dugotrajno nezaposlenih starijih osoba te osoba koje su invalidi u mirovini ili su na dugotrajnoj medicinskoj ili psiho-socijalnoj rehabilitaciji. Osim obrazovanja starijih osoba za aktivno građanstvo (što je njegova primarna djelatnost), sveučilište provodi opsežnu javnu kampanju za razumijevanje položaja starijih osoba u društvu i jačanje njihove društvene vrijednosti. U izvještaju za 2017. godinu, slovensko sveučilište navodi koja je svrha njihovog djelovanja:

1. boriti se za prava starijih osoba, umirovljenika i starijih osoba s posebnim potrebama te im u tu svrhu omogućiti stjecanje potrebnih znanja;
2. poticati rad starijih osoba u sklopu razvoja lokalne zajednice;
3. pratiti i uvoditi inovativne prakse u obrazovanju, učenju i radu starijih osoba;
4. raditi na smanjivanju nejednakosti između društvenih skupina;
5. jačati kritičko mišljenje i sposobnosti starijih osoba za međusobnu toleranciju, uvažavanje različitosti i poštivanje ljudskih prava i sloboda;
6. poticati sudjelovanje starijih osoba u demokratskim procesima;
7. omogućavati društvenu participaciju starijih osoba i njihovu političku angažiranost;
8. poticati, razvijati i omogućavati starijim osobama zagovaranje poboljšavanja i utvrđivanja njihovog društvenog položaja;
9. poticati, poboljšavati i omogućavati povezivanje, samoorganizaciju i međusobnu pomoć starijih osoba, umirovljenika i starijih osoba s posebnim potrebama pomoću obrazovanja, kulture, savjetovanja, istraživanja i djelovanja u javnosti;
10. stvarati uvjete za osobni rast starijih osoba te za njihovu uključenost u zajednicu, aktivnu starost, solidarnost i sudjelovanje s drugim generacijama uz pomoć obrazovanja, kulture, savjetovanja, istraživanja i djelovanja u javnosti;
11. pružati potporu, informacije, obrazovanje i savjete starijim osobama uzimajući u obzir njihove životne okolnosti, eventualni povratak na tržište rada ili uključivanje u volontiranje;
12. analizirati i istraživati probleme starijih osoba, odnosno starosti i starenja te, u konačnici, obrazovanja osoba treće životne dobi iz osobne i socijalne perspektive;
13. proučavati i olakšavati specifične teškoće u učenju i razvijati sposobnosti osoba s disleksijom bez obzira na njihovu dob;
14. podizati svijest stručnjaka i javnosti o pitanjima starijih osoba u lokalnom, nacionalnom i međunarodnom okruženju;
15. zastupati starije osobe te im pomoću u zagovaranju njihovih potreba i interesa u javnosti (UTZO, 2019).

Slovensko Sveučilište za treću životnu dob danas na različite načine radi na sprječavanju isključivanja starijih osoba iz društva i na poticanju aktivnog starenja. Također, ulaže napore u osposobljavanje starijih osoba za njihov doprinos gospodarskom i društvenom napretku, te, u konačnici, mijenja politiku starosti i starenja (Šantej, 2003).

6.3. Djelatnost Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji

Sveučilište za treću životnu dob zaštićeno je ime i predstavlja jasno definiran koncept i model obrazovanja odraslih: studij se odvija tijekom akademske godine u obliku studijskih kružoka uz suradnju mentora i animatora te aktivnog uključivanja svih članova grupe uz prijenos znanja i iskustva u lokalnu sredinu. Učenici sami preuzimaju odgovornost za svoj rad i učenje, odnosno prenošenje znanja i iskustva na lokalnu sredinu što za njih predstavlja osobni izazov i korist za zajednicu (UTZO, 2019). Temeljni obrazovni oblik slovenskog sveučilišta za treću životnu dob je *studijski kružok*, manja skupina u kojoj su uspostavljeni bliski odnosi i emocionalne veze među članovima. Takvo neformalno obrazovanje je “obrazovanje za život” u kojemu je manja pozornost usmjerena na prijenos, a veća na stvaranje novog znanja zajedno sa sudionicima (Bračun Sova, 2010).

Studijski kružoci osmišljeni su na način da odgovaraju različitim potrebama polaznika sveučilišta za treću životnu dob. Zver (2008), kao najizraženije potrebe, ističe potrebu za izražavanjem i komunikacijom. Osim toga, u studijskim kružocima polaznici mogu zadovoljiti potrebe za razumijevanjem te promjenom sebe i zajednice, zatim potrebom za doživljavanjem ljepote, potrebom za aktivnim sudjelovanjem u društvu i potrebom za stvaranje novih odnosa. Pri odabiru određene aktivnosti, polaznike najčešće vode znatiželja i osjećaj ugone, koji nastaje prilikom učenja nečeg novog. Aktivnost studijskih kružoka različite su, a ponekad se nekoliko različitih aktivnosti povezuje u jedan studijski kružok. Osim spomenutog oblika, organiziraju se i različite radionice i zajednička predavanja.

Redovni godišnji program na Slovenskom Sveučilištu za treću životnu dob traje osam mjeseci (od listopada do svibnja). Polaznici različite obrazovne aktivnosti, po predloženom modelu, organiziraju sami ili uz vodstvo mentora. Uz redovni program u tijeku je i niz razvojnih i pratećih aktivnosti poput: administrativne i tehničke potpore programu, javne kampanje, organiziranih programa volonterskoga rada u javnim ustanovama, razmjena studenata, javnih prezentacija polaznika sveučilišta za treću životnu dob, sudjelovanja na raznim javnim događajima, povezivanja i sudjelovanja s drugim sličnim ustanovama, izdavaštva, obrazovanja mentora, vođenja i mentoriranja studenata na studentskoj praksi, radionica za animatore, evaluacija programa i sl (UTZO, 2019).

Planiranje, priprema, savjetovanje, izvođenje i evaluacija rada studijskih grupa i kružoka zahtijevaju opsežan stručni, organizacijski i administrativni rad pa su za vrijeme upisa uključeni i studenti volonteri kao pomoćno osoblje za uzimanje osnovnih informacija pri upisu polaznika, manje administrativne poslove i sl. Studenti volonteri također sudjeluju na javnim događanjima Sveučilišta gdje predstavljaju svoju instituciju te svoj rad i učenje. Ostali poslovi, koji se provode na svakom od odsjeka Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji uključuju: kontinuirani rad kao što su savjetovanje i vođenje animatora volontera za rad u studijskim grupama, savjetovanje pri upisu, praćenje grupa i mentora u obrazovnom radu, individualno savjetovanje mentora i animatora, evidentiranje slobodnih mjesta u studijskim grupama i popunjavanje istih, upravljanje bazama podataka, mjesečni obračuni, priprema i obrada statističkih podataka itd. (Poročilo Slovenske univerze za tretje življensko obdobje, združenja za izobraževanje in družbeno vključenost za leto 2017). Najveće Sveučilište za treću životnu dob u Sloveniji nalazi se u Ljubljani. Programi, koji su ponuđeni polaznicima u godini 2016/17. i 2017/18. nalaze se u tablici 1.

Tablica 1: Studijski programi i broj upisanih polaznika u 2016/17. i 2017/18. na Sveučilištu za treću životnu dob Ljubljana

Studijski programi	Broj upisanih		Razlika
	2016/17.	2017/18.	
Strani jezici	362	394	+32
Povijest umjetnosti	169	165	-4
Informatika	141	184	+43
Prirodne znanosti	91	87	-4
Povijest	83	52	-31
Geografija	77	100	+23
Slikarstvo	43	37	-6
Etnologija	41	27	-14
Međusobni odnosi i komunikacija	33	44	+11
Religije svijeta	27	30	+13
Poznavanje glazbe	24	23	-1
Ostalo (Restauracija, Očuvanje zdravlja, Čovjek i pismo, Primjenjeno oblikovanje keramike, Kultura življenja, Novinarstvo, Književnost itd.)	123	189	+66
Ukupno	1214	1332	+118

Izvor: Poročilo Slovenske univerze za tretje življensko obdobje, združenja za izobraževanje in družbeno vključenost za leto 2017. Preuzeto 28.1.2019. sa: <http://www.utzo.si/o-nas/kljucni-dokumenti/>

Iz tablice je vidljiva veća uključenost (118 polaznika više) u obrazovne programe Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini u usporedbi s prethodnom godinom, 2016/17. U tablici 2 bit će prikazan ukupan broj polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini.

Tablica 2: Ukupan broj polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini

Studijski program	Broj polaznika	%
Povijest umjetnosti	994	21,6
Geografija	585	12,7
Engleski jezik	582	12,6
Povijest	483	10,5
Informatika	316	6,9
Talijanski jezik	267	5,8
Prirodoslovne znanosti	171	3,7
Njemački jezik	138	3,0
Španjolski jezik	116	2,5
Francuski jezik	116	2,5
Etnologija	111	2,4
Glazba	99	2,2
Slikarstvo	84	1,8
Međusobni odnosi i komunikacija	77	1,7
Arhitektura: Trgovi, ulice i zgrade oko nas, Dom i kultura življenja, Kulturna baština	56	1,2
Primjenjeno oblikovanje keramike	41	0,9
Arheologija	36	0,8
Kreativno pisanje	36	0,7
Ostalo (Religije svijeta, Čovjek i pismo, Restauracija, Ruski jezik, Književnost, Novinarstvo, Kazališna umjetnost, Portugalski jezik itd.)	299	6,5
Ukupno	4607	100,0

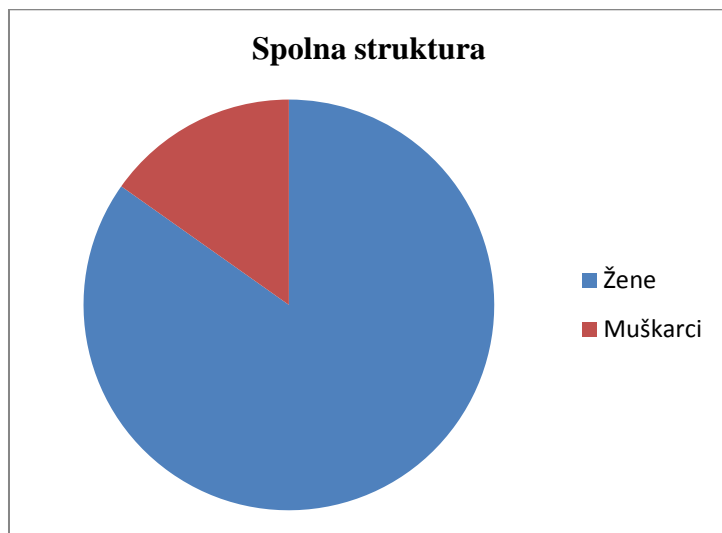
Izvor: Poročilo Slovenske univerze za tretje življensko obdobje, združenja za izobraževanje in družbeno vključenost za leto 2017. Preuzeto 28.1.2019. sa: <http://www.utzo.si/o-nas/kljucni-dokumenti/>

Kada pogledamo spolnu strukturu polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani, vidljiva je dominacija ženskog spola, točnije njih 84,8% bilo je upisano u godini 2017/18. dok su muškarci činili 15,2% polaznika sveučilišta. Spolna struktura polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani prikazana je u tablici 3 i grafu 1.

Tablica 3: Spolna struktura polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini

Spol	Broj polaznika	%
Žene	2692	84,8
Muškarci	483	15,2
Ukupno	3175	100,0

Graf 1: Spolna struktura polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini



Izvor: Poročilo Slovenske univerze za tretje življensko obdobje, združenja za izobraževanje in družbeno vključenost za leto 2017. Preuzeto 28.1.2019. sa: <http://www.utzo.si/o-nas/kljucni-dokumenti/>

Šantej (2003) ističe, kako je na samom početku djelovanja Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji broj muških i ženskih polaznika bio podjednak za razliku od današnjeg stanja. Autorica navodi neke od razloga za veći broj ženskih polaznica sveučilišta: (1) u većini programa, koje nudi Sveučilište za treću životnu dob, dominiraju humanističke discipline, dok je manje tehničkih ili znanstvenih programa, (2) u našem društvu žene lakše priznaju „neznanje“ od muškaraca, koji smatraju da je njihova uloga u potpunoj suprotnosti sa ženskom (oni moraju *znati* i biti *jaki* tj. *čvrsti*) i na kraju, (3) uporište vlastitog identiteta kroz život žene su imale prvenstveno u obitelji, a muškarci u javnom životu – upravo zato obrazovanje u trećoj životnoj dobi za žene postaje važan ulazak u javnu sferu života (Šantej, 2003, 23).

Prvi polaznici na samom upisu na Sveučilište za treću životnu dob u Sloveniji bili su deset ili više godina u mirovini. Danas je većina polaznika mlađe starije dobi, oko 60 godina (Šantej, 2003). Dobna se struktura nije značajnije mijenjala kroz godine rada sveučilišta što potvrđuju podaci dobiveni u istraživanju iz 2006. godine (Findeisen, 2006) gdje prosječna dob polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji iznosi 63 godine. U Izvješću Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji za 2017. godinu, najveći broj polaznika je u skupini od 66 do 70 godina (30,0 %), a slijede im polaznici od 61 do 65 godina (21,3 %). U tablici 4 bit će prikazana starosna struktura polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini.

Tablica 4: Starosna struktura polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini

Starost	Broj polaznika	%
do 53 godine	17	0,5
54 do 60 godina	139	4,4
61 do 65 godina	677	21,3
66 do 70 godina	949	30,0
71 do 75 godina	648	20,4
76 do 80 godina	484	15,2
81 do 85 godina	207	6,5
86 do 90 godina	49	1,5
iznad 90 godina	5	0,2
Ukupno	3175	100,0

Izvor: Poročilo Slovenske univerze za tretje življensko obdobje, združenja za izobraževanje in družbeno vključenost za leto 2017. Preuzeto 28.1.2019. sa: <http://www.utzo.si/o-nas/kljucni-dokumenti/>

Najveći broj polaznika Sveučilišta za treću životnu dob ima visoku stručnu spremu 41,3 % (Poročilo Slovenske univerze za tretje življensko obdobje..., 2017) što je podatak koji ne iznenađuje s obzirom da je težnja za postignućima u obrazovanju postojana osobina ličnosti koju neki ljudi posjeduju kroz cijeli život (Čurin, 2012). Šantej (2003) navodi, kako je na samom početku rada Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani čak 80 % polaznika imalo višu ili visoku stručnu spremu. U tablici 5 bit će prikazana stručna sprema polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani.

Tablica 5: Stručna sprema polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini

Stručna sprema	Broj polaznika	%
Osnovna škola	4	0,1
Dvo- ili trogodišnja strukovna škola	28	0,9
Srednja četverogodišnja škola	929	29,3
Viša škola	723	22,8
Visoka škola	1312	41,3
Magisterij	94	2,9
Doktorat	85	2,7
Ukupno	3175	100,0

Izvor: Poročilo Slovenske univerze za tretje življensko obdobje, združenja za izobraževanje in družbeno vključenost za leto 2017. Preuzeto 28.1.2019. sa: <http://www.utzo.si/o-nas/kljucni-dokumenti/>

Polaznici Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani također, imaju mogućnost organiziranja i odlazaka na studijske izlete, prevođenja, istraživanja, pisanja i izdavanja knjiga, izrade web stranica, učenja pripovijedanja itd. (Findeisen, 2006). Prema informacijama službene stranice Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji u 2018/19. godini izvode se sljedeći izvannastavni programi: *Kulturni medijatori u slovenskim muzejima* (program namijenjen polaznicima uključenim u programe iz područja povijesti, povijesti umjetnosti, antropologije, arheologije, prirodoslovnih znanosti i sl.), *Znaš, nauči drugoga* (polaznici vlastito informatičko znanje prenose svojim vršnjacima, odnosno drugim polaznicima), *Pripovjedač-volonter* (polaznici čitanje i pripovijedanje „donose“ u javne ustanove poput vrtića, bolnica, domova za starije i nemoćne i sl.), *Kulturni medijatori u bolnici* (osposobljavanje za kulturnog medijatora čiji će cilj biti uspostavljanje veze s onima koji su iz kulturnih, društvenih, ekonomskih ili zdravstvenih razloga udaljeni od kulture), *Vrtni volonteri – kulturni medijatori u Botaničkom vrtu Ljubljana* (program namijenjen polaznicima programa botanike, hortikulture, vrtno umjetnosti i oblikovanja vrtova koji svoje znanje i slobodno vrijeme mogu posvetiti volonterskom radu u Botaničkom vrtu Ljubljana), *Krpena lutka* (UNICEF-ov projekt kojim se skupljaju novčana sredstva za cijepljenje djece protiv dječjih zaraznih bolesti u zemljama u razvoju, a uključuje prodaju, odnosno *posvojenje* krpene lutke koju izrađuju polaznici Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani uključeni u ovaj program), *Kulturni medijatori u CUDV Draga – odsjek Mavrica* (polaznici ovog programa vode radionice iz engleskog jezika, književnosti, geografije, povijesti i sl. u Centru za odrasle osobe s teškoćama čemu prethodi osposobljavanje za rad s osobama s teškoćama u suradnji sa stručnim suradnicima Centra) (UTZO,2019).

7. Komparativna analiza Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj i Sloveniji

Trend starenja stanovništva prisutan je u cijelom svijetu pa tako i u Hrvatskoj i Sloveniji. U europskim državama broj starijih osoba neprestano se povećava što utječe na stavove i percepciju o mogućnostima starijih osoba, kako od strane mlađe populacije, tako i od samih starijih osoba. Od ukupnog broja stanovnika u Europskoj uniji, na dan 1. siječnja 2017. godine, 15,6 % čine mladi (od 0 do 14 godina), 64,9 % radno sposobni (od 15 godina do 64 godine), dok starije osobe (65 ili više godina) čine 19,4 % stanovništva (što je porast od 0,2 postotna boda u usporedbi sa prethodnom godinom te za 2,4 postotna boda više nego prije 10

godina) (Eurostat, 2019). Starenje stanovništva u Hrvatskoj i Sloveniji prikazano je u tablici 6.

Tablica 6: Udio starijih od 65 godina u ukupnom stanovništvu Hrvatske i Slovenije

Stanovništvo iznad 65 godina		
	2007	2017.
Hrvatska	17,7 %	19,6 %
Slovenija	15,9 %	18,9 %

Izvor: Eurostat. Preuzeto 2.2.2019. sa:

<https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00028&plugin=1>

Demografske projekcije pokazuju da će i u sljedećih trideset godina starenje i depopulacija biti glavno obilježje stanovništva Hrvatske (Jedvaj, Štambuk i Rusac, 2014), ali i Slovenije. Pored demografskih, brojne su ekonomske i socijalne kao i druge posljedice ovakvih pokazatelja. Upravo visok udio starijih osoba u društvu zahtijeva promjene na mnogim društvenim područjima, a koncept cjeloživotnog učenja i aktivnog starenja nikada nije bio aktualniji.

Starije su osobe, unatoč promjenama s kojima se suočavaju u trećoj životnoj dobi, još uvijek aktivan dio našega društva. Pojedinci su međusobno veoma različiti, svaki od njih ima bogato životno iskustvo, znanja i sposobnosti te planove i želje za budućnost. Mnogi od njih nakon umirovljenja i dalje žele učiti i obrazovati se, pogotovo o stvarima za koje tijekom života nisu imali vremena ili mogućnosti (Zver, 2008). Zadnjih su se desetljeća obrazovne mogućnosti starijih osoba brzo mijenjale, kako u pogledu statusa obrazovanja osoba treće životne dobi tako i same uključenosti u takav oblik obrazovanja. Razlog tome zasigurno je izrazit rast udjela starijeg stanovništva kojem je svojstven sve duži životni vijek i bolje zdravstveno stanje nego kod starijih generacija. Još jedan razlog, ne toliko očit, ali ništa manje važan, konstantan je rast razine formalnog obrazovanja kod osoba treće životne dobi. Razina prethodnog obrazovanja najbolji je pokazatelj sudjelovanja u obrazovanju odraslih, a spomenuti čimbenici ukazuju da će interes starijih osoba za aktivnosti koje predstavljaju intelektualni izazov biti sve veći. Upravo Sveučilišta za treću životnu dob svojim programima i aktivnostima omogućuju takav izazov (Swindell i Thompson, 1995).

Zbog brojnih promjena u privatnom i profesionalnom životu pojedinca, sam početak, odnosno prijelaz u treću životnu dob može postati jedno od najstresnijih razdoblja života. Kako se starije osobe ne bi osjećale u potpunosti potisnute na rub društvenog života, već da i dalje uspješno koriste i šire svoja životna iskustva, vještine i znanja istovremeno učeći nešto novo,

počele su se osnivati organizacije posebno usmjerene na obrazovanje odraslih u trećoj životnoj dobi koje se nazivaju sveučilištima za treću životnu dob. U Sloveniji je prvo sveučilište tog tipa zaživjelo 1984. godine, dok je Hrvatska prvo Sveučilište za treću životnu dob dobila 8 godina kasnije, točnije 1992. godine u Zagrebu.

Sveučilište za treću životnu dob u Ljubljani bilo je prvo takvo sveučilište na području bivše Jugoslavije, a nastalo je u okviru Andragoškog društva Slovenije i Filozofskog fakulteta u Ljubljani. Jedanaest je godina sveučilište djelovalo kao odsjek Andragoškog društva Slovenije dok danas djeluje kao samostalno društvo (Ujčić, 2012), čija je sadašnja organizacijska struktura posljedica razvoja i rasta kroz više od trideset godina djelovanja i društvenih promjena koje su se odvijale u tom razdoblju (UTZO, 2019). Većina ustanova za obrazovanje osoba treće životne dobi članice su Slovenske mreže sveučilišta za treću životnu dob i djeluju kao samostalna društva. Neka Sveučilišta za treću životnu dob u Sloveniji djeluju u okviru javnih zavoda (pučka učilišta, knjižnice, obrazovni centri i sl.), a pri organizaciji obrazovnih programa slijede koncept Sveučilišta za treću životnu dob. Danas slovensko Sveučilište za treću životnu dob okuplja čak 51 sveučilište u 51 mjestu u Sloveniji (UTZO, 2019).

Stanje u Hrvatskoj nešto je drugačije. Naime, cjeloživotno učenje za koje se Hrvatska u svojim dokumentima (Zakon o obrazovanju odraslih, 2007, Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, 2014) također teoretski opredijelila, u praksi se uglavnom odnosi na obrazovanje odraslih i obrazovanje za tržište rada (Čurin, 2018). Obrazovanju starijih osoba koje je primarno u funkciji podizanja njihove kvalitete života ne pridaje se još uvijek veći značaj (Čurin, 2017 prema Čurin, 2018). Stoga ne iznenađuje da u Hrvatskoj postoje samo dva modela organiziranog obrazovanja starijih osoba tipa Sveučilišta za treću životnu dob koja djeluju zasebno – Sveučilište za treću životnu dob u Zagrebu i Sveučilište za treću životnu dob u Rijeci. Zagrebačko sveučilište nastalo je kao rezultat suradnje Katedre za andragogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Pučkog otvorenog učilišta Zagreb u okviru kojeg djeluje već 27 godina. Riječko je sveučilište za treću životnu dob nastalo, a i danas djeluje, u sklopu Sveučilišta u Rijeci 2009. godine.

Neovisno o pojedinačnim studijskim programima i institucionalnim, odnosno organizacijskim specifičnostima, Sveučilišta za treću životnu dob imaju slične ciljeve: podizanje kvalitete života osoba treće životne dobi kroz različite kulturne i obrazovne aktivnosti (Gobo, 2011), omogućavanje doživotnog obrazovanja seniorima u sredini u kojoj djeluju (Čurin, 2010), mijenjanje pogleda na obrazovanje starijih osoba, integraciju starijih osoba u društvo,

sprječavanje socijalne isključenosti starijih osoba, osposobljavanje i osnaživanje starijih osoba za njihov doprinos ekonomskom i društvenom razvoju, mijenjanje politike starosti i starenja itd. (Šantej, 2003).

Od samog nastanka modela Sveučilišta za treću životnu dob, zainteresiranost za uključivanje u obrazovne programe raste iz godine u godinu. Nakon uspostave prvog Sveučilišta za treću životnu dob u Francuskoj 1973. godine, ideja o takvom načinu obrazovanja i integracije starijih osoba u društvo brzo se proširila ne samo diljem Francuske, već i izvan njezinih granica. Mogućnosti obrazovanja osoba treće životne dobi i cjeloživotnog učenja značajno su se povećale nastankom takvog modela obrazovanja. Unatoč činjenici da je uvođenje takvih programa u pojedinim zemljama (npr. u Sloveniji i u Hrvatskoj) bilo popraćeno određenom nesigurnošću na početku, starije su osobe ubrzo uvidjele korist od obrazovanja na Sveučilištu za treću životnu dob što je kasnije dovelo do sve većeg broja prijava na postojeća sveučilišta te stvaranje novih.

Prema rezultatima različitih istraživanja, u Hrvatskoj i u Sloveniji struktura polaznika Sveučilišta za treću životnu dob veoma je slična. Najviše je polaznika u dobi od 65 do 70 godina, dok udio žena uključenih u programe sveučilišta iznosi od 85 % do 92 %. Iako za upis u programe Sveučilišta za treću životnu dob nije potreban viši stupanj stručne spreme, udio sudionika s višom ili visokom razinom obrazovanja veći je od udjela onih koji su završili srednju ili samo osnovnu školu. Također, većina polaznika uključena je u obrazovne programe sveučilišta po nekoliko godina, a kao primarni motiv za uključivanjem ističe se potreba i želja za stjecanjem novih znanja i kompetencija.

Izbor obrazovnih programa na Sveučilištima za treću životnu dob u Hrvatskoj i Sloveniji veoma je raznolik. Najveći interes pokazuje se prema učenju stranih jezika, a od ostalih programa ističu se prirodoslovne znanosti, povijest, umjetnost, informatika, kreativne radionice, geografija i sl. Na Sveučilištima za treću životnu dob u Hrvatskoj i Sloveniji nastoji se uključivati postojeće znanje i iskustvo samih polaznika pa se veliki dio programa zasniva na samoaktivnosti polaznika koji djeluju kao animatori, predavači na tribinama, vođe sekcije u Školi seniora u prirodi, organizatori koncerata, izložbi, humanitarnih akcija i sl. (Čurin, 2008). U Sloveniji se obrazovni programi Sveučilišta za treću životnu dob organiziraju u obliku studijskih kružoka, koji predstavljaju neformalni oblik obrazovanja odraslih, sastavljen od manje skupine ljudi koja uz učenje nečega novoga svoje znanje i iskustvo dijele sa zajednicom te tako pridonose razvoju uže ili šire lokalne sredine (Urh, 2012). Riječ je o

sudjelovanju Slovenskog sveučilišta za treću životnu dob i javnih ustanova (npr. muzeja, botaničkog vrta, bolnice itd.) gdje polaznici svoje stečeno znanje i iskustvo ne zadržavaju za sebe već ga prenose dalje. Slovensko sveučilište za treću životnu dob, dakle, omogućava da njihovi polaznici, u javnim i odabranim nevladinim ustanovama, volonterski rade kao kulturni medijatori.

Slovensko sveučilište za treću životnu dob novčana sredstva dobiva iz različitih izvora - razvojnih projekata na nacionalnoj i europskoj razini, članarina i povremenih donacija. Veliki dio svog neprofitnog djelovanja sveučilište obavlja kroz volonterski i neplaćeni rad. Članarina, koju polaznici sveučilišta plaćaju podijeljena je na godišnju i mjesečnu članarinu. Godišnja članarina za 2018/19. godinu iznosila je 33 eura, dok je mjesečna članarina za članstvo u pojedinačnim studijskim grupama veća tamo gdje je veći broj polaznika i manja gdje je manji broj polaznika (UTZO, 2019). Na Sveučilištima za treću životnu dob u Hrvatskoj financiranje se također zasniva na participaciji polaznika, i to 750, odnosno 690 kuna za jedan semestar na Sveučilištu za treću životnu dob u Zagrebu (POU Zagreb, 2019) i 250 kuna za jedan ciklus predavanja na riječkom sveučilištu (UNIRI, 2019).

Svoje djelovanje Sveučilišta za treću životnu dob pokušavaju poboljšati povezivanjem različitih sveučilišta tog tipa međusobno, čime obogaćuju svoja iskustva, znanja te preuzimaju primjere dobre prakse. Tu se, prije svega, ističu nacionalne mreže Sveučilišta za treću životnu dob poput *Mreže Slovenskog Sveučilišta za treću životnu dob* čiji je vanjski član i Sveučilište za treću životnu dob u Zagrebu koje značajni dio programa kreira po njihovom modelu (Čurin, 2018). Slovensko sveučilište za treću životnu dob na međunarodnoj razini sudjeluje s raznim srodnim organizacijama koje djeluju na području obrazovanja, volontiranja, aktivnog starenja i međugeneracijske suradnje, a član je i AIUTE – krovne međunarodne udruge Sveučilišta za treću životnu dob, čiji je član od 2014. godine i Sveučilište za treću životnu dob u Zagrebu.

8. Zaključak

Društvo stari, ipak to može predstavljati priliku za promjene i razvoj te stvaranje novih međugeneracijskih odnosa. Kako bi se što uspješnije integrirali u društvo, starijim ljudima potrebno je omogućiti dostupnost tržišta rada, zdravstvene skrbi, kulture, a posebice obrazovanja. Obrazovanje je danas nezaobilazan činitelj razvitka, kako osobnog, tako i

društvenog. Starijim osobama može pomoći u razumijevanju stalnih promjena u svijetu, ali i u svakodnevnom životu. Obrazovanje starije osobe stavlja u ravnopravan položaj s ostalim generacijama koje žive u *društvu koje uči* te ih čini dijelom promjena, a ne samo pasivnim promatračima. Treća životna dob u svijetu, ali i kod nas, postepeno postaje ravnopravna u ostvarivanju prava na cjeloživotno obrazovanje, a kao najpoznatiji obrazovni model ističe se Sveučilište za treću životnu dob.

Ovim se radom nastojao dati prikaz i analiza Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj i Sloveniji te ukazati na važnost uključenosti osoba treće životne dobi u taj oblik cjeloživotnog obrazovanja. Prikazana su Sveučilišta za treću životnu dob u Hrvatskoj i Sloveniji, struktura njihovih polaznika, organizacija rada, uključenost u obrazovne programe, načini financiranja i ostale specifičnosti. Vidljiv je konstantan porast broja uključenih u programe Sveučilišta u obje države što pokazuje koliko je taj koncept popularan, ali i potreban. Sveučilište za treću životnu dob omogućuje svojim polaznicima stjecanje novih znanja, stvaranja novih odnosa i djelovanja u zajednici. Ono starijim osobama omogućuje uključivanje u ekonomski, društveni, socijalni i politički život. Struktura polaznika na Sveučilištima za treću životnu dob veoma je slična kao i motivi uključivanja gdje prevladava istinska želja za samoaktualizacijom i zadovoljavanjem interesa za koje osobe prije nisu imale vremena.

Rezultati domaćih i stranih istraživanja ukazuju na sličnu strukturu polaznika Sveučilišta za treću životnu dob – riječ je o umirovljenicima u srednjim šezdesetim godinama s višom ili visokom stručnom spremom, najčešće ženskoga spola koji se u programe uključuju zbog želje za učenjem nečega novog, a pohađaju Sveučilište nekoliko godina.

Neovisno o načinu organizacije i djelovanju Sveučilišta za treću životnu dob u različitim državama, ona predstavljaju organizacije koje omogućuju uključivanje starijih osoba u obrazovanje neovisno o njihovom prethodnom znanju ili kvalifikacijama. Sveučilišta za treću životnu dob prilagođavaju se željama i interesima svojih polaznika te na taj način zadovoljavaju njihove potrebe za učenjem i sudjelovanjem u društvu. To je osobito važno jer na taj način omogućuju starijima da nakon umirovljenja ostanu aktivni, osjećaju se korisnima i dijelom društvenog života. S druge strane, društvo profitira jer sva znanja, kompetencije i iskustva, koje starije osobe još uvijek mogu dijeliti, dijele i prenose ih na mlađe generacije.

Osim stjecanja novih znanja i kompetencija, učenje i obrazovanje u trećoj životnoj dobi ima i ostale mnogobrojne pozitivne učinke. Obrazovanje može pomoći starijim osobama da postanu samostalnije, aktivnije, odgovornije, odlučnije, samopouzdanije, strpljivije, da preuzimaju

nove društvene uloge te da su spremni pomoći kada se za to ukaže prilika. Pozitivan primjer uključivanja starijih osoba u društvo može se prepoznati u slovenskom modelu Sveučilišta za treću životnu dob gdje je polaznicima omogućeno volontiranje u javnim ustanovama. Na taj način polaznici – seniori znanja stečena kroz programe prenose dalje, što i jest jedno od temeljnih načela Sveučilišta za treću životnu dob – da se obrazovanje usmjeri i na potrebe zajednice, a ne samo na osobne potrebe starijih osoba.

Za pretpostaviti je da će potreba za obrazovnim programima namijenjenim cjeloživotnom učenju rasti kako raste i broj starijih osoba u društvu. Ostaje nada da će se i u Hrvatskoj stvoriti preduvjeti za stvaranje novih Sveučilišta za treću životnu dob, kao i nacionalne mreže po uzoru na mreže Sveučilišta za treću životnu dob koje već postoje u razvijenim zemljama Europe i svijeta (Čurin, 2018), a jedna od njih je i Slovenija.

Popis tablica i slika

Popis tablica

Tablica 1. Studijski programi i broj upisanih polaznika u 2016/17. i 2017/18. na Sveučilištu za treću životnu dob Ljubljana	40
Tablica 2. Ukupan broj polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini.....	41
Tablica 3. Spolna struktura polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini.....	42
Tablica 4. Starosna struktura polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini.....	43
Tablica 5. Stručna sprema polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini.....	43
Tablica 6. Udio starijih od 65 godina u ukupnom stanovništvu Hrvatske i Slovenije	45

Popis slika

Graf 1. Spolna struktura polaznika Sveučilišta za treću životnu dob u Ljubljani u 2017/18. godini.....	42
---	----

1. Ali Ahmad, B., Boer, J. (2015). *Comparison between the French Model and the British Model – AIUTA Working paper No. 7*. Preuzeto 8.1.2019. sa: <https://udc.edu.br/pdf/Paper7.pdf>
2. Baketa, N. (2012). Europeizacija obrazovanja odraslih u Hrvatskoj. *Andragoški glasnik*, 16, 1, 55-67. Preuzeto 28.12.2018. sa: file:///C:/Users/Marko/Downloads/55_67_Baketa.pdf
3. Bara, M., Podgorelec, S. (2015). Društvene teorije umirovljenja i produktivnog starenja. *Etnološka tribina*, 38 (45), 58-71. Preuzeto 20.12.2018. sa: <https://hrcak.srce.hr/149637>
4. Barić, V., Jeleč Raguž, M. (2010). Hrvatska na putu prema društvu znanja. *Poslovna izvrsnost Zagreb*, 4, 2, 57-77. Preuzeto 4.2.2019. sa: <https://hrcak.srce.hr/60699>
5. Bračun Sova, R. (2010). Muzeji, cjeloživotno učenje i obrazovanje osoba treće životne dobi. *Informatica museologica*, 41, 1-4, 127-130. Preuzeto 28.1.2019. sa: <https://hrcak.srce.hr/134408>
6. Crnković, S., Budiselić Bistrović, A., Pogarčić, I. (2010). Informacijsko-komunikacijske tehnologije i treća životna dob. U: Matijević, M., Žiljak, T. (Ur.) *Neformalno obrazovanje i informalno učenje odraslih*, 229-235. Zagreb: URIHO–Tisak. Preuzeto 30.12.2018. sa: http://bib.irb.hr/datoteka/471508.Crnkovic_i_dr.pdf
7. Čurin, J. (2008). Sveučilište za treću životnu dob – primjer modela cjeloživotnog učenja u praksi. *Andragoški glasnik*, 12, 29, 149-161. Preuzeto 2.1.2019. sa: <http://www.andragosko.hr/attachments/article/11/200821-N.pdf>
8. Čurin, J. (2010). Specifičnosti poučavanja osoba treće životne dobi: podsjetnik za nastavnike. *Andragoški glasnik*, 14, 1, 73-80.
9. Čurin, J. (2012). U zemlji znanja seniori doista žele učiti. *Andragoški glasnik*, 16, 2, 143-153.
10. Čurin, J. (2018). Sveučilište za treću životnu dob Pučkog otvorenog učilišta Zagreb: 26 godina kontinuiteta u obrazovanju seniora u Hrvatskoj. *Andragoški glasnik*, 22, 1, 27-38. Preuzeto 28.12.2018. sa: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=305195
11. Despot-Lučanin, J. (2003). *Iskustvo starenja: doprinos teoriji starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

12. Dokl, U. (2009). *Analiza socialnega kapitala na Univerzi za tretje življensko obdobje*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Preuzeto 18.12.2018. sa: <http://www.pedagogika-andragogika.com/files/diplome/2009/2009-Dokl-Urska.pdf>
13. Duraković, Z. (2013). *Promjene organa i organskih sustava tijekom starenja*. Medix, 19, 107/108. Preuzeto 26.12.2018. sa: http://www.kardio.hr/wp-content/uploads/2014/02/Medix_107-108_84-85.pdf
14. Findeisen, D. (2009). Izobraževanje starejših odraslih in pomen njihovega izobraževanja za njih same ter družbo. *Andragoška spoznanja*, 15 (3), 12-21.
15. Future of an ageing population. (2016). Preuzeto 26.12.2018. sa: https://www.ageing.ox.ac.uk/files/Future_of_Ageing_Report.pdf
16. Galić, S., Tomasović Mrčela, N. (2013). *Priručnik iz gerontologije, gerijatrije i psihologije starijih osoba – psihologije starenja*. Osijek: Medicinska škola Osijek. Preuzeto 20.12.2018. sa: <http://www.ss-medicinska-os.skole.hr/upload/ss-medicinska-os/images/static3/1236/File/prirucnik.pdf>
17. Gobo, A. (2011). Sveučilišta za treću životnu dob u Italiji. *Andragoški glasnik*, 15 (1), 73-88.
18. Gorše, V. (2015). *Sveučilište za treću životnu dob*. Završni rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozoski fakultet, Odsjek za pedagogiju. Preuzeto 20.1.2019. sa: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A287>
19. Hebestreit, L. K. (2006). *An evaluation of the role of the University of the third age in the provision of lifelong learning*. Doktorska disertacija. Preuzeto 2.1.2019. sa: <https://core.ac.uk/download/pdf/43164971.pdf>
20. Hrapkova, N. (2010). Studies as a prevention of social isolation for elderly people. *Andragoški glasnik*, 14, 1(24), 33-42. Preuzeto 28.12.2018. sa: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152442
21. Jamieson, A., Miller, A., Stafford, J. (1998). Education in a life course perspective: continuities and discontinuities. *Education and ageing*, 13, 3, 213-228. Preuzeto 2.1.2019. sa: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.4772&rep=rep1&type=pdf>
22. Jedvaj, S., Štambuk, A., Rusac, S. (2014). Demografsko starenje stanovništva i skrb za starije osobe u Hrvatskoj. *Socijalne teme: časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1, 1, 135-154. Preuzeto 2.2.2019. sa: <https://hrcak.srce.hr/177570>

23. Kump, S., Jelenc Krašovec, S. (2007). Education: a possibility for empowering older adults. *International Journal of Lifelong Education*, 26, 6, 635-649. Preuzeto 29.12.2018. sa: https://www.researchgate.net/publication/233369813_Education_A_possibility_for_empowering_older_adults
24. Ličen, N. (2006). *Uvod v izobraževanje odraslih: izobraževanje odraslih med moderno in postmoderno*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
25. Malečkar, V. (2001). Študijski krožki – vzvod sociokulturne animacije. *Andragoška spoznanja*, 7, 3, 34–42.
26. Mrkonjić, A., Vican, D. (2005). Edukacijske implikacije ljudi treće dobi. *Sociopedagoške teme: socipedagogijske aktualnosti odnosa obrazovanja i društva, demokratizacija obrazovanja i odgojnih vrijednosti*, U: Miliša, Z., Mrkonjić, A. Rijeka: Digital point, str. 39-56.
27. Nenadić-Tabak, Ž. (2004). Mogu li osobe starije životne dobi uspješno učiti? *Napredak*, 145, 2, 207-212.
28. Pastuović, N. (1999). *Edukologija*. Zagreb: Znamen.
29. Pečjak, V. (2001). *Psihologija treće životne dobi*. Zagreb: Prosvjeta.
30. Peračković, K, Pokos, N. (2015). U starom društvu – Neki sociodemografski aspekti starenja u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 24, 1, 89-110.
31. Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2017. (2018). *Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske*. Preuzeto 20.12.2018. sa: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/07-01-03_01_2018.htm
32. Pučko otvoreno učilište Zagreb. Preuzeto 20.1.2019. sa: <https://www.pou.hr/sveuciliste-za-trecu-dob>
33. Rezolucija Europskog parlamenta od 9. rujna 2015. o Izvješću o provedbi, rezultatima i općoj procjeni Europske godine aktivnog starenja i međugeneracijske solidarnosti 2012. Preuzeto 26.12.2018. sa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?qid=1545212135721&uri=CELEX:52015IP0309>
34. Savičević, D. (2004). *Učenje i starenje*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Preuzeto 5.1.2019. sa: <http://humanas.rs/2016/09/12/drustvo-za-obrazovanje-odraslih-publikacije/>

35. Simel, S. (2011). Neformalno obrazovanje odraslih kao model obrazovanja. *Andragoški glasnik*, 15, 1, 47-59. Preuzeto 5.1.2019. sa: file:///C:/Users/Marko/Downloads/47_59_Simel.pdf
36. Spajić-Vrkaš, V., Vrban, I., Rusac, S. (2013). *Prava osoba starije životne dobi: Pilot-istraživanje*. Zagreb: Zaklada „Zajednički put“. Preuzeto 2.1.2019. sa: http://zajednickiput.hr/wp-content/uploads/2013/11/studija_online.pdf43sx
37. Stankov, G. (2017). Overcoming ageism through education for the third age. Preuzeto 27.12.2018. sa: https://www.academia.edu/33452732/Overcoming_Ageism_through_education_for_the_Third_age
38. Strategija obrazovanja odraslih (2007). Vlada Republike Hrvatske. Preuzeto 30.12.2018. sa: [http://novebojeznanja.hr/UserDocsImages/Dokumenti%20i%20publikacije/Dokumenti%20i%20publikacije%20referirani%20u%20SOZT-u%20\(popis%201\)/010c%20136%20Strategija%20obrazovanja%20odraslih.pdf](http://novebojeznanja.hr/UserDocsImages/Dokumenti%20i%20publikacije/Dokumenti%20i%20publikacije%20referirani%20u%20SOZT-u%20(popis%201)/010c%20136%20Strategija%20obrazovanja%20odraslih.pdf)
39. Struktura i starenje stanovništva (2018). *Eurostat Statistics Explained*. Preuzeto 19.12.2018. sa: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing/hr
40. Swindell, R., Thompson, J. (1995). An International Perspective of the University of the Third Age. Preuzeto 4.1.2019. sa: https://www.u3aonline.org.au/sites/default/files/1995_swindell_thompson_international_u3a_1.pdf
41. Šantej, A. (2003). Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje skozi svojih dvajset let. *Kakovostna starost*, 6, 4, 18–24.
42. Špan, M. (1993). Sveučilište za treću životnu dob - obrazovanje za starije ljude: (prikaz akcijskog istraživanja). *Napredak*, 134, 3, 283-290.
43. Špan, M. (1994). *Treća životna dob: obrazovanje starijih ljudi*. Zagreb: Otvoreno sveučilište.
44. Špan, M., Čurin, J. (1999). Treća životna dob i obrazovanje u Hrvatskoj. *Obrazovanje odraslih: časopis za obrazovanje odraslih i kulturu*, 43, 1/4, str. 45-54.
45. Špan, M. (2000). *Obrazovanje starijih ljudi: tajna dugovječnosti*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Zagreb.
46. Špan, M. (2006). Stariji ljudi i cjeloživotno obrazovanje. *Andragoški glasnik*, 10, 1(16), str. 7-11.

47. Špan, M. (2008). Treća životna dob danas. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 14, 52, 12-14.
48. Špan, M. (2013). Dostojanstvo starosti. *Napredak*, 154, 1-2, 235-239.
49. Ujčić, N. (2012). *Izobraževanje na Univerzi za tretje življensko obdobje – analiza primera iz prakse*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta. Preuzeto 3.2.2019. sa: <http://www.cek.ef.uni-lj.si/UPES/ujcic1285.pdf>
50. UNIRI. Sveučilište za 3. dob. Preuzeto 20.1.2019. sa: https://www.uniri.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=192&Itemid=149&lang=hr
51. Urh, D. (2012). *Študijski krožki – besedilo za učno gradivo*. Republika Slovenija: Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport. Preuzeto 3.2.2019. sa: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/odrasli/Gradiva_ESS/ACS_Izobrazevanje/ACSIzobrazevanje_66Studijski.pdf
52. UTZO. Slovenska univerza za tretje življensko obdobje. Preuzeto 21.1.2019. sa: <http://www.utzo.si/predstavitev/>
53. UTZO. *Poročilo Slovenske univerze za tretje življensko obdobje, združenja za izobraževanje in družbeno vključenost za leto 2017*. Preuzeto 27.1.2019. sa: <http://www.utzo.si/o-nas/kljucni-dokumenti/>
54. Warner Schaie, K., Willis, S.L. (2001). *Psihologija odrasle dobi i starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
55. Zakon o obrazovanju odraslih (2007). Vlada Republike Hrvatske. Preuzeto 30.12.2018. sa: <https://www.zakon.hr/z/384/Zakon-o-obrazovanju-odraslih>
56. Zovko, A., Smojver Ažić, S., Gorše V. (2016). Sveučilište za treću životnu dob. *Komu treba obrazovanje odraslih? Zbornik radova 7. Međunarodne konferencije o obrazovanju odraslih Who needs adult education? Book of proceedings of the 7th International conference on adult education*. Zagreb/Vodice 26.-28. rujna 2016., U: Matijević, M., Žiljak, T. Zagreb: Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, 160-169.
57. Zver, T. (2008). *Primerjalna analiza izobraževanja starejših odraslih na univerzah za tretje življensko obdobje*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.